

A hungarológia hírei

A Társaság szervezeti élete

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság vezetőségi ülése

A Nemzetközi Magyar Filológiai Társaság Végrehajtó Bizottsága ötödik ülését Budapesten, 1982. június 4-én a Magyar Tudományos Akadémia székházában tartotta.

A Társaság elnöke, *Bo Wickman* egyetemi elfoglaltsága miatt nem tudott részt venni a Végrehajtó Bizottság ülésén, kérésére a tanácskozást *Klara Maityinszkaja* alelnök vezette. A Végrehajtó Bizottság sajnálattal vette tudomásul *Bo Wickman* elnök távollétét és az ülés alkalmából táviratban köszöntötte.

A vezetőség tagjai közül *Umberto Albini* (Olaszország), *Balassa Iván* (Magyarország), *Bori Imre* (Jugoszlávia), *George F. Cushing* (Anglia), *Domokos Géza* (Románia), *Faragó József* (Románia), *Gerhard Ganschow* (NSZK), *Ilia Mihály* (Magyarország), *Paul Kokla* (Szovjetunió), *Mikko Korhonen* (Finnország), *Petro Lizanec* (Szovjetunió), *Jean-Luc Moreau* (Franciaország), *Nagy Péter* (Magyarország), *Pándi Pál* (Magyarország), *G. Battista Pellegrini* (Olaszország), *Jean Perrot* (Franciaország), *Oleg Roszszijanov* (Szovjetunió), *Szabó Zoltán* (Románia), *Albert Tezla* (USA), *Tokunaga Yasumoto* (Japán) nem tudott jelen lenni a tanácskozáson.

Béládi Miklós főtítkárhelyettes az I. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus tapasztalatait és tanulságait összegezte. Méltatta a kongresszus jelentőségét, hangsúlyozta, hogy a kongresszus sikere fokozta a hungarológia és a Társaság iránti érdeklődést, megbecsülést. A rendezvény sajtóvisszhangja igen jó volt: a Magyar Rádió és minden napilap többször is közölt beszámolókat, nyilatkozatokat, interjúkat a nagy jelentőségű eseményről. A külföldi híradás-értékelés a vártnál kisebb volt, s ez jelzi, hogy még nem valósult meg eléggé a Társaság kívánt „nemzetközi” jellege.

Béládi Miklós főtítkárhelyettes javasolta a Társaság működéséről és a kongresszusról megjelent cikkek, közlemények bibliográfiájának összeállítását és sokszorosított formában válogatás megjelentetését a szakcikkek, interjúkból és egyéb írásokból.

A kongresszusi előadásokról szólva a főtítkárhelyettes tájékoztatta a vezetőséget, hogy a hungarológiai oktatással foglalkozó előadások megszerkesztett szövege a Tankönyvkiadónál van és megjelenése 1983 első negyedében várható. A magyar versről elhangzott kongresszusi előadások szövege a szerkesztési munka fázisában van, utána kerül az Akadémiai Kiadóhoz, s talán 1983-ban ez a kötet is megjelenhet.

A Magyarországon kívül folyó hungarológiai oktatás legnagyobb gondjára világított rá *Béládi Miklós*, nevezetesen arra, hogy a problémakörnek nincs gazdája, a külföldi magyar oktatásnak nincs homogén szakmai irányítása. Indítványozta, hogy a Társaság Végrehajtó Bizottsága fejezze ki igényét egy központi irányító testület létrehozására, amely tartalmi és személyi kérdésekről nyilváníthatna felelős véleményt.

A határainkon túl folyó hungarológiai oktatáshoz szorosan kapcsolódik a tervezett hungarológiai kézikönyv elkészítése.

A főtítkárhelyettes az eredetileg több tárgykörből készített nagy tanulmányok összegyűjtése helyett széles körű kollektíva munkájára épülő hungarológiai lexikon vagy enciklopédia elkészítését javasolta.

A Végrehajtó Bizottság tudomásul vette a beszámolót és a főtítkárhelyettes javaslati alapján felkérte a Társaság Titkárságát, adjon megbízást a hungarológiai tárgyú közlemények bibliográfiájának elkészítésére és válogatás közzétételére; tegyen kezdeményező lépéseket a Magyarországon kívül folyó hungarológiai oktatás irányításának intézményes rendezésére, valamint a hungarológiai kézikönyv vagy enciklopédia munkálatainak megindítására.

A vezetőség örömmel vette tudomásul a Társaság idegen nyelvű folyóiratának, a *Hungarian Studies*-nak megindulását. *Sinor Dénes*, a szerkesztőbizottság elnöke ismertette a szerkesztőbizottság és a tanácsadó testület, valamint a budapesti szerkesztőség tagjainak névsorát. Hangsúlyozta, hogy a folyóirat új kutatásokat, új eredményeket kíván közölni, és megléte impulzust adhat a további hungarológiai kutatásokhoz. Felkérte a Végrehajtó Bizottság tagjait, támogassák a szerkesztőség munkáját, s biztassák a külföldi hungarológusokat tanulmányok írására.

Voigt Vilmos, felelős szerkesztő bemutatta *Csallóközi Évát*, a *Hungarian Studies* szerkesztőségi titkárt, részletesen beszámolt a szerkesztőség eddigi munkájáról és tájékoztatta a vezetőséget a folyóirattal kapcsolatos minden tudnivalóról. 1983-ban jelenik meg az elsősorban angol nyelvű *Hungarian Studies* első két száma – 10-10 ív terjedelemben – az Akadémiai Kiadónál, a nyomdai előállítást az MTA Kutatási Ellátási Szolgálat (KESZ) vállalta. A B/5-ös formátumban megjelenő folyóirat terjesztése az Akadémiai Kiadó hatáskörébe tartozik. Végül a felelős szerkesztő ismertette az eddig beérkezett kéziratokat, melyek közül két tanulmány foglalkozik a koronával, egy írás a román kölcsönszavakkal, három dolgozat amerikai magyar ügyekkel, s egy hosszabb bevezető cikk a Társasággal és a hungarológiával.

A Végrehajtó Bizottság elfogadta *Sinor Dénes* és *Voigt Vilmos* tájékoztatását, megerősítette korábbi álláspontját, miszerint az angol mellett a francia és a német egyenrangú nyelvként szerepeljen, és hogy a folyóiratban másodközlések ne jelenhessenek meg.

Klaniczay Tibor főtítkár a továbbiakban tájékoztatta a vezetőséget a Társaság FILLM-tagságának rendeződéséről, *M. Róna Judit* szervező titkár pedig a „Tájékoztató a magyar nyelv és irodalom felsőfokú oktatásának műhelyeiről” című füzet új kiadásához kérte a vezetőség tagjainak segítségét. Ennek kapcsán a Végrehajtó Bizottság megerősítette azt a korábbi kívánságát, hogy a kiadványban a hungarológiai kutatóhelyek is szerepeljenek. *Klaniczay Tibor* jelentette be, hogy az Alapkönyvtári Bibliográfia kéziratának lezárása a közeljövőben várható. A Végrehajtó Bizottság szükségesnek tartotta, hogy a munkát Magyarországon kívül élő hungarológusok lektorálják, s örömmel vette, hogy *Czigány Lóránt* (London) és *Rédei Károly* (Bécs) vállalkozik a lektorálásra, de kívánatosnak tartotta egy harmadik bíráló felkérését is. *Király István* ismertette – *Ilia Mihály* távolléte miatt – a Lotz-éremmel kapcsolatban felmerült vitás kérdéseket. A vezetőség felkérte a Lotz-Bizottságot, terjesszen a következő ülés elé a Lotz-érem odaítélésére és kiosztására vonatkozóan alapszabály-módosítást.

Ezután a Társaság szervezeti és gazdasági ügyeiről szóló beszámolókat hallgatta meg a Végrehajtó Bizottság. *M. Róna Judit* tájékoztatta a vezetőséget a Társaság taglétszámának alakulásáról. Az elmúlt év alatt 40 új tagot iktatott – az új alapszabály értelmében – a főtitkár a Társaság tagjai sorába. Így a Társaság jelenlegi taglétszáma 834. A vezetőség meghallgatta és elfogadta *Visóczki Márta* beszámolóját a Társaság éves költségvetéséről és pénzügyi gazdálkodásáról. A Számvizsgáló Bizottság elnöke, *Sivirsky Antal* ismertette a bizottság jelentését, és javasolta, hogy a vezetőség juttassa kifejezésre köszönetét a Magyar Tudományos Akadémia Elnökségének jelentős anyagi és erkölcsi támogatásáért.

Béládi Miklós főtitkárhelyettes a tagdíjfizetésről számolt be a vezetőség tagjainak. Emlékeztetett a Végrehajtó Bizottság 1980. évi ülésének egyik határozatára a tagdíjfizetés rendszerességének biztosításáról. A főtitkárhelyettes számszerű adatok alapján beszélt a tagdíjfizetés alakulásáról. A Végrehajtó Bizottság meghallgatta a beszámolót és határozatot hozott, amelynek értelmében azokat a tagokat – beleértve a Végrehajtó Bizottság tagjait is –, akik eddig még soha nem fizettek tagdíjat, 1982 őszén levélben megkérdezi, kívánnak-e továbbra is a Társaság tagjai lenni. A határozat nem érinti azokat, akik adminisztratív nehézségek miatt nem fizettek még tagdíjat.

Utolsó napirendi pontként *Klaniczay Tibor* főtitkár a II. Nemzetközi Hungarológiai Kongresszus megrendezésének problémáit tárta a vezetőség elé. Jelenleg nincs mód garanciát nyerni arra, hogy az eredeti terv szerint 1986-ban Jugoszláviában lehessen a kongresszust megrendezni, ezért a főtitkár lehetséges helyszíneként Bécsot jelölte meg. A II. Kongresszus helyszínével kapcsolatban élénk vita alakult ki, a vezetőség tudomásul vette a magyarországi színhely előnytelenységét a Társaság nemzetközi volta miatt, és a bécsi megrendezés gyakorlati nehézségeit. Ezért a végleges döntést a következő végrehajtó bizottsági ülésre halasztotta és felhatalmazta a főtitkárt, hogy folytasson további tájékozódást, elsősorban a bécsi megrendezés lehetőségeit keresve.

Az ülést *Klaniczay Tibor* két bejelentése zárta: megindult a magyar történelem és kultúra alapművei angol fordítására vonatkozó amerikai program, melyet a vezetőség erkölcsi és tudományos támogatásáról biztosított.

A Végrehajtó Bizottság rendes évi ülését 1983-ban augusztus végén vagy szeptember elején tartja, a szombathelyi magyar nyelvészeti kongresszushoz kapcsolódóan.

Az ülés befejeztével, június 4-én este *Szabolcsi Miklós*, a Magyar Tudományos Akadémiai Magyar Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya elnöke fogadást adott a vezetőség tiszteletére a Régi Országház Vendéglő különtermében.

M. R. J.

Tudományos ülések, konferenciák

450 éves a Sárospataki Kollégium

1981 őszén ünnepelte a magyar művelődés és tudomány történetében nagy szerepet játszó sárospataki főiskola fennállásának ötödfél évszázados jubileumát. Az immár várossá lett Sárospatakon rendezte meg a Művelődési Minisztérium – a nagy múltú iskola iránti tisztelete jeléül – az 1981–82-es tanév országos megnyitóját. *Pozsgay Imre* művelődési miniszter méltatta Sárospatak érdemeit a magyar népi értelmiség nevelésében. Ugyanezen a napon került sor volt pataki tanárok és diákok képzőművészeti kiállításának megnyitójára a gimnáziumban. Ekkor tartották osztálytalálkozójukat a pataki öregdiákok, akik közül sokan más országokból érkeztek.

Két könyv is köszöntötte az évfordulót, mindkettő az iskola történetével és jelenével foglalkozik. Az elsőt a Tiszáninneni Református Egyházkerület Elnöksége szerkesztette és a Református Zsinati Iroda Sajtóosztályának kiadásában jelent meg. A tanulmánykötet – *A sárospataki Református Kollégium története* – a főiskola múltját eleveníti fel 1952-ig, amikor is jogutódjaként megalapították a Rákóczi Gimnáziumot. Ezzel az újabb korszakkal, valamint a tanárok és a diákközösségek munkájával ismerttet meg *A sárospataki Rákóczi Gimnázium jubileumi évkönyve*, amelyet *Dobay Béla* szerkesztett.

Az ünnepek szeptember 7-én és 8-án tudományos ülésszakkal folytatódott, amelyen a hazai és külföldi egyháztörténészek és történészek a magyarországi protestantizmus múltjában és az egész magyar szellemi életben is nagy jelentőségű *Türelmi Rendelettel*, előzményeivel és hatásával foglalkoztak. Az *Edictum Tolerantiae* néven ismert, a vallási megkülönböztetést és az abból fakadó hátrányokat megszüntető, orvosló dokumentumot éppen 200 esztendővel ezelőtt bocsátotta ki II. József.

Az európai felvilágosodás és a jozefinizmus szellemében fogant Rendeletet *Fabinyi Tibor* ismertette és magyarországi hatását vizsgálta. Bemutatta azt a szellemi forrásvidéket, amelyben a toleranciát meghirdető dokumentum létrejött. Igaz, hogy a francia felvilágosodás, a szabadkőművesség is egyengette útját, mint ahogy segítették a jogorvoslást követelő és mindinkább erősödő tiltakozások is, mégsem születhetett volna meg ebben a formájában, ha a fiatal trónörökös szellemi-politikai személyiségének alakulása nem esett volna egybe a kor aufklárista tendenciáival. A „kalapos király” tanulóéveinek két nagy élménye: a tolerancia-eszme és a „Staatsraison” nyomán alakult ki az a meggyőződése, hogy uralkodói céljait csak akkor valósíthatja meg, ha szakít anyja merev, konzervatív katolicizmusával és türelmet gyakorol országai más vallású népeivel. A Türelmi Rendelet, s a nyomában járó szellemi élet laicizálása terén, és a magyar protestáns templomok építésével egész hazai építészettünket, iparművészetünket fellendítette.

Az erdélyi fejedelemségben más politikai viszonyok között történt a Türelmi Rendelet kihirdetése és alkalmazása, mint arról *Juhász István* (Románia) szólt előadásában. Az erdélyi törvények biztosították a „bevett vallások” számára a szabadságot, a nem egyesült görög rítusúaknak pedig a toleranciát, így azok a magyarországiaknál jóval kedvezőbb körülmények között gyakorolhatták vallásukat. Az ortodox rítus híveit viszont az „unitus”, azaz a görögkatolikus egyház püspöke üldözte. Erdélyben az Edictum nyomán más helyzet alakult ki az egyes felekezetekben. Az „unitus” görögkatolikus egyház híveinek száma megfogyott, az unitáriusok sérelmesnek tartották, hogy nem kapták vissza jogosan követelt anyagi javaikat, a protestánsok pedig az ellen tiltakoztak, hogy a katolikus hitre tért protestánsoknak, ha vissza akartak térni a református egyházba, megalázó Canossa-járással kellett kiérdemelniük a kegyet, mint pl. Wesselényi Miklósné Cserey Ilonának. A Rendelet nagy ellenállásba ütközött a szász társadalomban, amelynek rendi autonómiáját kívánta megnyirbálni, és amely ezért eltávolodott a jozefinista reformoktól.

P. F. Barton osztrák történész az Edictumnak az osztrák örökös tartományokban való fogadtatásáról beszélt előadásában.

A magyarországi és a csehországi protestánsok közötti kapcsolatokkal *Czeglé Imre* foglalkozott. Azt a történeti köztudatban mindmáig szinte ismeretlen segítséget méltatta, amelyet a tiszáninneri egyházkerület, elsősorban a pataki teológia nyújtott a cseh- és morvaországi gyülekezeteknek, amelyek az 1620-as nagy szétszórás után 1781-től kezdve folytathatták vallásuk gyakorlását. Szalay Sámuel szuperintendens kiváló szervezőmunkája lehetővé tette 74 református lelkész kiküldését Cseh- és Morvaországba, megvetve ezzel a több évtizedes, mindkét nép számára gyümölcsöző szellemi kapcsolat alapját. A két ország közötti egyházi kapcsolatokkal a cseh történész, *Milan Opocenský* foglalkozott, *Amadeo Molnár* (Csehszlovákia) pedig a cseh protestantizmusnak a Türelmi Rendelet utáni fejlődését, a huszitizmus és a csehországi reformáció közös örökségét, társadalmi hátterüket világította meg. *Koloman Kolesar* (Csehszlovákia) arról a segítségről szólt, amelyet a szlovák ajkú protestáns lelkészek kaptak a magyar református papoktól, akik szlovákra fordított hit- és tankönyvekkel látták el a gyülekezeteket.

A tudományos ülészak utolsó két előadása egy korábbi és egy későbbi század történeti jelenségéhez kapcsolódott. *Koncz Sándor* a Lórántffy Zsuzsannának hívására Patakra érkezett Comenius teológiai nézeteivel és pataki hatásával foglalkozott. Comenius teológiai felfogásának alapos ismerete nélkül nem tisztázható pedagógiai tevékenysége sem megnyugtató módon, mert nevelői-oktatói munkásságában egy következetesen végiggondolt elvet alkalmazott.

Harsányi András (USA) Sárospatak szellemi kisugárzásának továbbélését vizsgálta Amerikában a századfordulótól kezdve. Nyomon követte azoknak a volt pataki diákoknak és teológusoknak az útját, akik vállalták az Óceánon túlra vándorolt, új hazát keresők lelki gondozását. A század első évtizedeiben munkájukba az emberi lét feltételeinek javítása, az elesettek anyagi támogatásának megoldása éppúgy beletartozott, mint az óhazával való kapcsolat ápolása, a hozzátartozóknak küldött levelek megírása, az összetartozás tudatának ébrentartása.

A tudományos konferencia hazai és külföldi részvevői elismeréssel szóltak az elhangzott előadásokról, a hozzájuk kapcsolódó vitákról, amelyek új eredményeket, is-

meretlen adatokat tártak fel. Külön említésre méltó a mintaszerű rendezés, amely nemcsak az előadások színvonalát, a vitára készítő és mégis oldott légkört biztosította, hanem alkalmat adott arra is, hogy az előadások közötti szünetekben a jelenlevők éljenek a történeti környezet adta lehetőségekkel és megtekinthessék a legújabb ásatások eredményeit, a régi iskola „sorok” felszínre került falait, a Nagykönyvtár, a Múzeum és a Vármúzeum kiállításait.

T. Erdélyi Ilona

Magyar–olasz hungarológiai konferencia Rómában

Ötödik alkalommal került sor immár az olasz egyetemeken magyar nyelvet és irodalmat oktató tanárok konferenciájára, amely azonban ezúttal az olasz–magyar kulturális kapcsolatok egy speciális területének vizsgálatával is bővült. Az Università di Roma, az Eötvös Loránd Tudományegyetem, a Kulturális Kapcsolatok Intézete és a Római Magyar Akadémia által 1981. november 10–12. között rendezett konferencia egyik témáját – az olasz fél javaslatára – a magyar egyetemtörténeti kutatások, és a magyar egyetemtörténet olasz–magyar kapcsolatainak elemzése jelentette. A téma jelentőségét növelte, hogy adatokat szolgáltatván az előadások beleépülhettek a római egyetemtörténeti kutatások munkájába, így az ülészak mindkét fél számára jól kamatoztatható eredményeket hozott. A Villa Mirafioriban rendezett tanácskozásnak a római egyetem magyar tanszéke adott otthont, a szervező titkár szerepét *Sárközy Péter*, római magyar vendégtanár töltötte be.

Az ülészak nyitányaként a magyar egyetemtörténeti kutatások helyzetéről és módszereiről *Sinkovits István* széles ívű áttekintése számolt be. Előadását jól egészítette ki *Borzsák Istvánnak* a magyar klasszika-filológiai kutatásokról szóló referátuma. *Székely György* a középkori olasz egyetemeken tanuló magyar diákokról, *Mezey László* pedig a későközépkori magyarországi szerzetesi főiskolák működéséről adott elő újabb kutatási eredmények alapján.

A délutáni ülésen a reneszánsz és barokk kor olasz–magyar egyetemtörténeti kapcsolatai kerültek előtérbe. *Klaniczay Tibor* a Löwenben és Rómában tanult, Magyarországon és Padovában tevékenykedő humanistáról, Nicasius Ellebodiusról tartott előadást, jelentősen továbbfejlesztve és új adatokkal bővítve a jeles flamand filológusról szóló korábbi tanulmányait. Ezt követően *Ritoókné Szalay Ágnes* a 16. század közepén Rómában tanuló magyar ifjakról, *Bitskey István* pedig a Collegium Germanicum-Hungaricumnak a magyar ellenreformációban játszott szerepéről beszélt. A témakört a 18. századi magyar–olasz irodalmi kapcsolatokról szóló – *T. Erdélyi Ilona, Amedeo Di Francesco* és *Sárközy Péter* által tartott – előadások zárták.

A konferencia második témakörét az olasz–magyar nyelvtanítási problémák vizsgálata szolgáltatta. *Éder Zoltán* a két nyelv szimbiózisát vizsgálta Fiume 20. század eleji szellemi életének példáján, *Giovan Battista Pellegrini* a magyar filológia padovai oktatásáról szólt, *Sallay Géza* pedig a Rómában kiadott Janus Pannonius című folyóirat sze-

repét méltatta. A szegedi olasz-oktatásról *Fogarasi Miklós*, az olasz tankönyvek magyarság-képéről *Szabó Győző* tartott ezután élénk érdeklődést kiváltó előadást. Három nyelvészeti tanulmány egészítette ki végül a programot: *Csillaghy András* és *Angela Marcantonio* a két országban jelentkező modern nyelvészeti felfogásokat, *Carla Corradi* pedig az olasz diákok finnugrisztika-szemléletét elemezte.

A harmadik napon a 20. századi olasz–magyar kulturális kapcsolatok számbavétele került előtérbe. *Paolo Santarcangeli* áttekintő jellegű szemléjét *Takács József* és *Gianpiero Cavaglia* művészettörténeti, *Umberto Albini* és *Paolo Ruzicska* fordítástörténeti, *Anna Sikos* pedig színháztörténeti előadással egészítette ki. Az ülést finnugrisztikai tanulmányok zárták: *Nullo Minissi* az olasz finnugrisztika helyzetéről számolt be, *Danilo Gheno* Tesa professzor munkásságáról emlékezett meg, *Gianguido Manzelli* az olasz, finn és magyar nyelvi kölcsönhatásokról, *Eeva Uotila* és *Marjatta Vilkamaa* a finn nyelv és irodalom itáliai ismeretéről szólt, *Balázs János* pedig az olaszországi finnugrisztika történetének áttekintésére vállalkozott.

Az ülészakot viták és kerekasztal-beszélgetések élénkítették, kedvező alkalmakat szolgáltatva arra, hogy az olasz, magyar és finn hungarológusok megismerhessék egymás munkáját, eredményeit és módszereit. Ez a konferencia is bizonyította, hogy az olasz és magyar szakembereknek bőven van mondanivalójuk egymás számára mind a művelődéstörténet, mind pedig az oktatás különböző tárgyköreiben.

Az elhangzott előadásoknak kötetben történő megjelentetéséről a római egyetem gondoskodik, így az rövidesen hozzáférhető lesz mind a hazai, mind pedig a külföldi szakemberek és érdeklődők számára.

Bitskey István

Tudományos ülészak Rajeczky Benjamin 80. születésnapjának tiszteletére

(Rendezte a Magyar Zeneművészek Szövetsége Zenetudományi és Kritikai Szakosztálya, 1981. november 21-én.)

Az ünnepelt, *Rajeczky Benjamin* több nemzedéknek tanára. Tanított iskolai keretek közt (ciszterci gimnázium, Zeneművészeti Főiskola), s tanított, mint team-munkák vezetője, pályakezdők önzetlen segítője (Néprajzi Múzeum, MTA Népzene kutató Csoport – Kodály Zoltán halála után megbízott igazgatóként –, MTA Zenetudományi Intézet).

A zenetudós tiszteletére rendezett egynapos konferencia túllépte a szűkebb zenei szakma kereteit. Olyan találkozóvá vált, mely specializálódó korunkban ritka példa: nemcsak a zenetudomány és zeneélet szinte minden ága képviseltette magát, hanem bekapcsolódtak a rokon területek művelői is (néprajz, történelem, régészet, művészettörténet, liturgiátörténet). Így a rövid, 15 perces egységekből álló tömör előadás-sorozatban egymást színesen váltva hangzottak fel a régi magyar zenetörténet és a népzene, a régészet, művészettörténet, az európai zenetudomány és néprajz, a középkori magyar történelem és a 20. századi zeneélet történeti vagy szociológiai szempontból felvetett aktuális témái.

Bárdos Kornél a 17. századi magyar iskolák eddig kevésbé ismert zenei életéről festett képet községi adatok alapján. *Berlász Melinda* Rajeczky Benjamin hivatalos levelezésén keresztül mutatta be a népzene kutatás létéért vívott harcot. *Breuer János* (egyben az ülés szervezője) Kodály-művek szerkesztési eljárásairól beszélt. *Dobszay László* a gregorián zene legrégebbi rétegeinek meghatározását kísérelte meg *Missa Mundi* című előadásában. *Ferenczi Ilona* a gregoriánnum magyarra fordításának 17. századi dokumentumaiból adott ízelítőt. *Hofer Tamás* a népzene és a tárgyi néprajz stílus-korszakai közt mutatkozó meglepő egybeeséseket mutatta be. *Kárpáti János* a japán buddhista ének elméletének és gyakorlatának viszonyát tárgyalta. *Kroó György* *A szfinksz mosolya* című előadása a pályakezdő Bartók zenei eszmevilágának megismeréséhez járult hozzá. *Kubinyi András* referátumának különös személyes vonatkozása is volt: Rajeczky Benjamin ma is Pásztón él, s ennek a városkának középkori ispotályáról szóló történeti adatokat gyűjtötte össze Kubinyi. Éppígy Pásztóhoz kapcsolódott *Valter Ilona* előadása is: ő a több éve tartó pásztói ásatások eredményét foglalta össze. *Maróthy János* *A folklór esélyei* című előadása az „önmagunk által önmagunknak” készített zene mai formáiról beszélt. *Sárosi Bálint* az énekes népzeneben kereste a hangszeres muzsika közvetlen utánzásának vagy közvetett hatásának eseteit. *Somfai László* egy Haydn-tétel vázlatainak és kész formájának összehasonlításával a zeneszerző indítékaira nézve talált tanulságos adatokat. *Szendrei Janka* az eddigi irodalomban meglehetősen ellentétesen minősített ciszterci hangjegyírás eredetét vizsgálta. *Szigeti Kilián* a gregorián ének ritmus-kérdéseit fejtegette. *Tari Lujza* két népszokás-dallamunk európai kapcsolatait vizsgálta. *Török József* zenei vonatkozású adatokat keresett egy középkori magyar liturgikus életrajz-szövegben. *Ullmann Péter* erdélyi halottas-könyv kéziratok szerkesztésmódját, terjedését rajzolta meg *Kéziratosság a 20. században* című előadásában. *Vikár László* két nemrégiben gyűjtött osztyák énekkel gazdagította a finnugor zenéről való ismereteinket. Végül *Wilhelm András* Eric Satienak, a századelő egyéni hangú zeneszerzőjének gregorián parafrázisait elemezte.

A nap végén a tudománytól átvette az ünneplő szót a művészet. *Ujfaluassy József* akadémikus nagy rétori műveltséggel megírt latin nyelvű köszöntő beszéde után elhangzottak *Kurtág Györgynek*, *Vidovszky Lászlónak*, *Jeney Zoltánnak* Rajeczky Benjamin tiszteletére komponált új zeneművei; *Csanád Bélának* néhány középkori himnuszunkból készült műfordításai, s a gregorián művészet egy itthon termett szép darabját, a *Mira Mater* sequentiát gyermekkar énekelte.

Mi biztosította ennek az előadás-sorozatnak az egységet, azt, hogy új indításokat adó, érdekes, színes sorozattá vált, s nem fárasztó tarkasággá? Úgy látszik, Rajeczky Benjamin átgondolt, sokoldalúságában is egységes életműve volt a láthatatlanul működő koordináló erő. Az előadások azáltal, hogy ehhez – és személyéhez – igyekeztek kapcsolódni, akaratlanul is egy irányban válogattak, témáikban – a széles skála ellenére – egymáshoz közeledtek. A kapcsolódás ehhez a minden részvevő által ismert gondolatkörhöz különféle volt: megfigyelhettünk komoly tartalmi illeszkedést és szellemes asszociációt egyaránt. A nap summájaként kiemelkedtek azok a tételek, melyeket – minden előzetes megállapodás nélkül is – körüljártak az előadások. A középkorban a zene a művészet és művelődés egyéb ágaihoz szervesen illeszkedik, s a társadalmi élet minden területével kapcsolatban áll (ennek jegyében szórt tematikájú előadások a magyar középkorról); a magyar művelődéstörténet kutatásánál biztosítani kell az írott

források és élő hagyomány egyenrangú felhasználását (magyar zenetörténet írásos adatainak feltárása, népzenei-néprajzi módszerek); a magyar művelődéstörténet az európainak része („nemzetközi” témák); a művelődéstörténet tapasztalatai szembesítődjének a zeneélet jelen problémáival (szociológia, tudománypolitika).

Az ülészak anyaga a Magyar Zene 1982. évi 1–2. számában jelenik meg.

Szendrei Janka

Tudományos tanácskozás Németh Lászlóról

Németh László születésének nyolcvanadik évfordulóján a Magyar Tudományos Akadémia Irodalomtudományi Intézete és az újvidéki Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézete közös tudományos ülést rendezett Budapesten, 1981. november 26–27-én. E kétnapos tanácskozás foglalkozott első ízben *Németh László teljes életművével*. Tizennyolc előadás követte *Sötér István* megnyitóját; az előadásokból kirajzolódott a 20. századi magyar irodalom egyik legsokoldalúbb alkotójának világnézeti, irodalomszervezői, kritikusai, gondolkodói, esszéírói és szépírói eszmerendszere; a magyar irodalom hivatásáról, a kortárs filozófiai áramlatokról vallott nézeteinek értelmezése; tanulmányírói értékrendjének, magyarság-képének, publicisztikájának, a színházhoz, drámához fűződő kapcsolatának alakulása. Az előadások többsége a vitás kérdések kiemelését, az azokkal való polemizálást, illetve azok újragondolását tűzte ki célul, az író életművének értékeit, eszméinek maradandó elemeit világította meg. *Bori Imre* az induló Németh László munkásságát dolgozta fel új szempontok érvényesítésével, *Bata Imre* a kortárs irodalmi vezéregyéniségektől eltérő gondolkodási, megközelítési módjait elemezte, *Béla di Miklós* a szellemi országalapító terveit és eszményeit vázolta, és az író műve mának szóló tanulságait világította meg. Németh László időszerűségét bizonyította *Bányai János* a Németh László-i kritikairás jellegzetességeivel, vezető szempontjainak a gyakorlatban érvényesített kritikai értékrendjével foglalkozott, *Szegedy-Maszáik Mihály* pedig a tanulmányíró Németh László értékrendjének mai megítélésére vállalkozott. *Kis Pintér Imre* a *Kissebségben* című kötet magyarság-képét rajzolta meg. Az első hat előadást követő vita további fontos Németh László-motívumokra irányította a figyelmet. A délután folytatódó ülészakon *Kiss Gy. Csaba* és *Kiss Mihály* Németh László Kelet-Európa-képét vizsgálta meg a *Tanú* időszakának tanulmányai, illetve az író romániai útinaplója alapján. Ez utóbbi mű romániai és magyarországi visszhangjával ilyen részletességgel először foglalkozott az irodalomtudomány. Sok új adattal és elemzéssel bővítette a Németh László-szakirodalmat *Vásárhelyi Miklós* is, aki az író második világháború idején írott cikkeivel foglalkozott – az irodalomtörténeten túlmutató politikatörténeti szempontok alapján. *Kiss Ferenc* a legújabb Németh László-recepció néhány gondolatát bírálta. *Hornyik Miklós* az író képkalkotó, metaforaközpontú esszéstílusát vetette össze a kortársak gondolatközlő nyelvével, *Gerold László* pedig a színikritikus Németh Lászlót mutatta be gondos szövegelemzésre támaszkodva. A tanácskozás második napján a regényíró Németh László állt az előadások középpontjában. *Thomka Beáta* erős elméleti általánosítási készséggel, a Németh László-i regénytípus fő ismérveivel gazdagította az eddigi, bőséges irodalmi adatokat.

Kulcsár Szabó Ernő Az utolsó kísérlet kötetét a modern elemzési szempontok alapján, új megközelítési módszerrel járta körül, *Bodnár György* pedig az *Irgalom* regényiségének és retorikájának értelmezésére vállalkozott. A regényekről szóló előadásokat is termékeny vita követte, a 20. századi regénytípusok összehasonlítására, a létfilozófia különböző megnyilvánulásaira figyeltek elsősorban a hozzászólók. *Pomogáts Béla* Németh László Gulyás Pálhoz fűződő barátságának dokumentumait tárta fel, s a debreceni írotárs inspiráló szerepét bizonyította. *Utasi Csaba* az író önéletrajzainak vizsgálatát, összevetését vállalta, Németh László rendkívül ellentmondásos alakját rajzolta meg önportréi, megnyilatkozásai segítségével. A tanácskozás utolsó előadását *Rónay László* tartotta, olyan életrajzi adalékokat sorjázta a hallgatóknak, amelyek valamennyiük számára ismeretlenek voltak, mivel Bohuniczky Szeffi, a nemrég elhunyt kortárs író kiadatlan önéletrajza és ismert dokumentumok összevetéséből származtak. Mint a tanácskozás alatt mindvégig, az előadások utáni eszmecsere is sok új adatot, szempontot tartalmazott, helyenként élesen eltérő vélemények fogalmazódtak.

Béládi Miklós vitazárója méltatta az előadások szövegközelben maradó, komoly és tárgyyszerű elemzésmódját, összegezte a problémagazdag tanácskozás továbbgondolkodásra készítő tudományos eredményeit.

R. T. O.

József Attila szlovák versfordításainak kritikai számbavétele

A Szlovák Irodalomtudományi Társaság ülésein rendszeresen hangzanak el előadások a hungarológia témaköréből. 1982. február 3-án *Karol Tomiš*, a társaság főttkára olvasta fel előadását *József Attila versei szlovákul* címmel, a költői átültetések vizsgálata alapján adva áttekintést a magyar költő műveinek szlovák recepciójáról. Megállapította, hogy csak József Attila tragikus halálának híre nyitotta meg versei előtt a szlovák folyóiratok hasábjait.

Legelső tolmácsa *E. B. Lukáč* volt, aki azonban egy irodalomtörténeti tévhit megalapozója is lett. Elsőnek a *Medvetánc* című verseskötet mottójául szolgáló népdalidézetet fordította le és tette közzé József Attila neve alatt Básznikom (Költőknek) címmel. Antológiákban még háromszor adta ki mint József Attila szerzeményét, utoljára 1976-ban. Egy másik fordítója, *V. Beniák* Pastiersky taniec (Pásztortánc) címmel közölte *Večerná blýskavica* című antológiájában. Eredeti grafikai külalakjában és funkciójában csak *J. Smrek* Nie ja volám című válogatásának *Medvetánc* ciklusa előtt jelent meg.

Az előadó vizsgálatainak homlokterében az egyes fordítók tolmácsolásainak színvonala állott. Elemzéseiből kitűnt, hogy *Lukáč*, aki József Attila tíz költeményét ültette át, aránylag szabadon kezelte a fordítandó szöveget. Általában nem törekedett jelentésének pontos tolmácsolására és gyakran meglegedett tartalmi és formai elemeinek megközelítő visszaadásával. Olykor a költemény érzelmi és hangulati, vagy valamelyik részletének képi tartalmát s egyben jelentését is megváltoztatta. Még lényegesebb a jelentésmódosulás, amikor a fordító nem érti meg a vers politikai tartalmát kifejező valamelyik metaforát és az elsikkad az átültetésnél.

A továbbiakban az előadó *J. Smrek* fordítói tevékenységét méltatta, akinek gondos és szakavatott tolmácsolásában 1952-ben mintegy kilencven költeményt tartalmazó válogatás jelent meg József Attila műveiből *Nie ja volám* (Nem én kiáltok) címmel. Tomiš megállapítása szerint Smrek főleg akkor remekel, amikor József Attila népdaltól ihletett és szabad versekben írott költeményeit fordítja. Kiváló munkát végzett sok más költeménye tolmácsolásánál is. Azonban nem mindig tudott megbirkózni tömör, újszerű képeivel, metaforáival.

A lényegesebb jelentés- és stíluseltolódások azonban nem túl gyakoriak. Legtöbbször a két költői nyelv különbségeivel, a kötött forma követelményeivel függnek össze. A szlovák olvasók nagy művészi hatású tolmácsolásban ismerkedhettek meg József Attila életművének javával, ami elsősorban *J. Smrek* érdeme.

V. Beniak fordítói tevékenységének eredménye József Attila életművéből mintegy negyven költemény, melyeket 1957-ben *Večerná blýskavica* (Esti villongás) című, a 20. századi magyar költészetet bemutató antológiájában tett közzé. Beniak tolmácsolásainak kétharmada átfedi Smrek átültetéseit, ami lehetővé teszi kettejük munkájának összevetését. Csakúgy mint Smrek, Beniak is nehezen tudja tolmácsolni József Attila egyes újszerű képeit, metaforáit. Smrek azonban erősebb lírai töltést adott fordításainak és pontosabban adta vissza az eredeti szöveg eszmei és esztétikai tulajdonságait.

A vitát megnyitó *M. Pišút* professzor, a társaság elnöke kiemelte az előadás úttörő jellegét. *J. Smrek* részletesen beszélt József Attila költeményeinek fordítása közben szerzett tapasztalatairól. Összehasonlítva a József Attila-versek fordításának munkálatait Petőfi és Ady fordításával, megállapította, hogy amíg Petőfi tolmácsolása volt számára a legkönnyebb, Adynál a nehézségek növekedtek és József Attilánál tetőződtek. *M. Tomčík* akadémikus a versfordítás elméletének néhány kérdésével foglalkozott. *B. Hečko* műfordító hangsúlyozta, hogy a költemény jelentése szempontjából lényeges jelentésegységek és képek nem képezhetik a fordítói „licentia poetica” tárgyát. *N. Krausová-Beniaková* osztotta az előadó azon megállapítását, hogy Smrek fordításai költőiességben felülmúlják Beniak tolmácsolásait. *K. Rosenbaum* irodalomtörténészt az a kérdés foglalkoztatta, mennyire hatott Smrek erős költői egyénisége a fordításaira.

K. T.

Gyűjtemény

A Vasváry-gyűjtemény a szegedi Somogyi-könyvtárban

1972. május 16-án a washingtoni magyar nagykövetségen adománylevelet írt alá *Vasváry Ödön* (1888–1977) ny. református lelkész. Úgy rendelkezett, hogy az amerikai magyarság történetére vonatkozó gyűjteményét halála után szülővárosának, Szegednek könyvtárára hagyományozza. A Somogyi-könyvtárra, „amely megnyitotta előttem mint iskolásfiú előtt a könyvek titokzatos és csodálatos világát”. „A könyvtár, amely így egy a maga nemében egyedülálló gyűjtemény birtokosa lesz, hitem szerint továbbra is néhai Somogyi Károly, Reizner János, Tömörkény István, Móra Ferenc és méltó utódaik szellemében lesz segítségére mindazoknak, akik kutatni fogják az amerikai magyarság történetét.”

Vasváry Ödön 1888. október 18-án született Szegeden, Alsóvároson, a Mátyás tér 19. sz. házban, apai ágon bajor eredetű iparos (sörfőző), anyai ágon törzsökös alsóvárosi patrícius családból. Apjának, Wiblitzhauser Gusztávnak (1860–1893) korai halála miatt a három gyerekkel özvegyen maradt édesanya, Váradi Etel (1862–1950) tisztes szegénységben nevelte az árvákat. Vasváry Ödön elemi iskoláit ugyanabban az ún. Kazali-iskolában végezte, amelyben néhány évvel később Bálint Sándor, akivel életük alkonyán mint lelkes alsóvárosi patrióták meleg barátságba is kerültek. Ő is „a kegyes oskolába” járt. Az ő életében is volt egy „váci közjáték”, akár Juhász Gyuláéban: négy hónapig piarista novícius volt Vácott, – egyebek közt *Sík Endrével* együtt, aki *Egy diplomata feljegyzései* című könyvében (1966) – némi tévedésekkel – megemlékezett róla is. Negyven évvel később, 1948–49-ben, amikor Sík washingtoni nagykövet volt, találkoztak ismét.

Már a gimnáziumban megmutatkoztak irodalmi, tudományos hajlandóságai: fordításai jelentek meg Bródy Sándor *Jövendő* című folyóiratában, a Vasárnapi Újságban, szegedi lapokban. Mikor 1907 őszén a temesvári papnevelőbe került, egyik tanára, Martin Aurél – nyilván irigységből – nem nézte jó szemmel irodalmi tevékenységét, a *Religióban* és a *Katolikus Szemlében* megjelent írásait, s ahol tehette, ártott neki.

Fölszentelése után, 1911 ősztől két évig Battonyán volt segédlelkész. Martin befolyásának tulajdonította, hogy 1913 nyarán az egyházmegye legrosszabb plébániájára, Kisbecskerekre akarták helyezni. Ez ellen föllázadt. Hazatért Szegedre, majd írt Balthazar Dezső református püspöknek Debrecenbe, és bejelentette szándékát: áttér és kálvinista lelkész lesz. Különböző vizgák után így is történt. Az új lelkészi oklevél birtokában a Szabolcs megyei Gégénybe küldték segédlelkésznek. Kicsit úgy érezte, hogy csöbörből vödörbe jutott. Ekkor jelent meg a református konvent hirdetése valamelyik debreceni protestáns lapban: segédlelkészt kerestek Detroitba a magyar református

egyházhoz. Azonnal megpályázta, de elkésett: ezt az állást már betöltötték. Fölajánlottak azonban helyette segédlelkései állást Pittsburghben.

Így került Vasváry Ödön 1914 nyarán az Egyesült Államokba, azzal a gondolattal, hogy két év után hazatér. Sorsa azonban másként alakult. A szarajevói merénlet napján lépett hajóra a fiumei kikötőben. Kitört a világháború. Egyelőre nem térhetett haza. 1916-ban pedig megnősült: elvette főnökének, Kalassay Sándornak (1869–1950) leányát, Erzsébetet (1898–1980); hamarosan kinevezték lelkésznek Buffalóba, majd az apósa helyére Pittsburghbe, onnan Clevelandbe s így tovább: ott ragadt tehát Amerikában. 1927-ben megválasztották az Amerikai Magyar Református Egyház tisztségviselőjének, ekkor Washingtonba költözött. 1957-ben ment ettől az egyházi biztosító és nyugdíjintézménytől nyugdíjba.

Még Pittsburghben foglalkoztatta Kossuth amerikai látogatása. Kezdte tanulmányozni a korabeli helyi lapokat. Eközben érlelődött meg benne a terv: összegyűjteni amit csak lehet, a kinti magyarság életéről, tevékenységéről. William Lloyd Garrison, aki nem nézte jó szemmel Kossuth amerikai szereplését, azt vágta szemébe: „Te csak magyar vagy, semmivel sem több”. Vasváryt elgondoloztatta ez a vád. „Megértettem belőle – mondotta 1973. szeptember 17-én a Somogyi-könyvtár olvasótermében tartott előadásában –, hogy ha egy magyar Amerikába megy, nem maradhat magyar. Annak az embernek, annak a magyarnak valamivel többnek kell lennie, mint magyar. Én ezt a többletet abban ismertem föl, hogy én az amerikai magyarság történetének a kutatója leszek, és ezzel leszek méltó annak a többletnek az elnyerésére, amelyet tőlem az én új hazám jogosan elvár.”

Így gyarapodott fél évszázadon át az amerikai magyarok történetére vonatkozó adatgyűjteménye. 1938-ban magyarul és angolul jelent meg *Lincoln magyar hősei* című könyve, az amerikai polgárháborúban részt vevő magyarok életrajzáinak alapvető forrásmunkája.

Először 1928-ban jött haza szülőhazájába, majd utána csak 1960-ban. Szegeden ekkor még nem járt. Közös barátunk Domokos László (Móra Ferencnek és Juhász Gyulának is barátja) hozott bennünket össze 1961 októberében, amikor meglátogatta a Somogyi-könyvtárat is. Imént említett könyvébe ekkor ezeket írta: „Ezt a példányt meleg szeretettel dedikálom a Somogyi-könyvtárnak, amelynek hűséges látogatója voltam hosszú évekig és amelynek igen sokat köszönhetek. 47 év múlva először visszatérve szülővárosomba, első utam ide vezetett. Vasváry Ödön. Szeged, 1961. okt. 5.”

Búvárokodott nálunk, jól esett neki segítségünk és érdeklődésünk munkája iránt. 1963 júliusában már ajándékkal érkezett: hazahozta és könyvtárunknak adományozta Jókai *Mire megvénülünk* című regényének csaknem teljes kéziratát és Kossuth két angol nyelvű levelét. A Jókai-kézirat még éppen jókor érkezett ahhoz, hogy Orosz László a kritikai kiadásban, amint a jegyzetek élén nyugtázta is, még fölhasználhassa. Sugalmazásomra már ekkor érlelődött benne a gondolat, hogy gyűjteményét halála után haza juttatja. Erre sarkallta egyrészt, hogy családja elszakadt a magyar kultúrától, unokái magyarul sem tudnak, másrészt pedig Feleky Károly (1868–1930) hajdani, az övéhez hasonló gyűjteményének szomorú sorsa. E gyűjteményről Fraknoi Vilmosnak a Magyar Könyvszemlében (1912) megjelent ismertetéséből alkothatunk képet. 1938-ban özvegyétől megvásárolta a magyar állam, és New Yorkban Hungarian Reference Library-t szervezett belőle. Ezt a második világháború alatt az amerikai kormány mint

ellenséges ország vagyónát lefoglalta, majd a hányódás közben megfogyatkozott gyűjteményt részint beolvasztották a Kongresszusi Könyvtárba, részint a Rutgers State University magyar részlegébe került. „Mindez azt jelenti – írta éppen Vasváry Ödön Feleky centenáriuma emlékezve –, hogy a Feleky-gyűjtemény, úgy amint azt lelkes alapítója felépítette és aminek szánta, megsemmisült.”

Ez a tanulság is ösztönözte, hogy élete művét hazájában lássa csak biztonságban. 1966 augusztusában ismét itthon volt, s emlékeztetve ígéretére, kértem, foglalja írásba szándékát. Amikor azután ez 1972-ben megtörtént, a dolognak híre ment itthon is, az amerikai magyarok körében is, és egyszerre feléje fordult az érdeklődés. A Magyarok Világszövetsége meghívta hazai látogatásra: feleségével és lányával 1974 őszén, már nagybetegen, utoljára járt szülővárosában. Amerikában hamarosan nagy lelki nyomás nehezedett rá; némelyek adománylevelének megmásítására szerették volna rávenni: hogy ne adja ide gyűjteményét. Az American Hungarian Foundation kérésére belement, hogy gyűjteményét mikrofilmre vegyék. Ezt mi sem kifogásulhattuk. Megnyugtatásomra többször is megírta, hogy a mi gyűjteményünk lesz a teljesebb, mert filmezése óta is gyarapította, finomította, bővítette. Életének utolsó éveit éppen ez a feladat töltötte be, s talán a betegség fenyegetéséről is ez terelte el figyelmét. Ezért sem adta ide még életében gyűjteményét, hiszen – mint mondta, írta –, a vele való babrálás nélkül értelmetlenné vált volna élete, biztos halálát jelentette volna.

Hívott, hogy még életében, útbaigazításával, ismerkedjem meg gyűjteményével. 1975 nyarán saját költségemen mentem ki. Kinttartózkodásomat Vasváry Ödön Lebeck János (1894–1974) anyagi segítségével szervezte meg. (Lebeck János szülőfalujában, a Borsod megyei Rakacán ötezer dolláros hozzájárulással könyvtárépítést kezdeményezett.) Hozzájárult ehhez még Püski Sándor vendégszeretete, valamint az ő révén megismert amerikai magyaroknak körükben tartott előadásaim (Juhász Gyuláról, az irodalom és a népköltészet kapcsolatáról) viszonzásként nyújtott segítsége (koszt, kvártély, útiköltség vagy éppen ingyenes autót).

1975. szeptember 1-től 12-ig tartózkodtam Washingtonban. Tanulmányoztam és leltároztam a gyűjteményt. E leltárt szeptember 11-én Vasváry Ödön aláírásával hitelesítette. Másnap délután köszöntünk el. Naplómban följegyeztem: „A kocsí egykettő előállt. Ödön bácsiékért úgy kellett föltelefonálni. A liftnél vártuk őket. Kijöttek a kocsíhoz, Könnyeztek. Bizonyos, hogy többé nem látjuk őket.”

Levelt persze még ezután is váltottunk. Az utolsót 1977. május 16-án írta. Július 12-én meghalt. Halála előtt gyűjteményére, adományára célozva mondta feleségének: „Nem éltem hiába...”

A gyűjtemény hazaszállítását a washingtoni magyar követség végezte. Ezért köszönettel tartozunk külképviseletünk munkatársainak. Mégis harmadannyiba került volna, ha lehetőséget adnak, hogy irányítsam a hazaszállítást, mert akkor nem légi úton, az Air France 101 588 Ft fuvardíja ellenében került volna haza a gyűjtemény, hanem hajóval, jóval olcsóbban. S akkor talán nem hiányzott volna néhány (pl. a Benyovszky Móricra vonatkozó adatokat tartalmazó három, a Lincolnról szóló harmadik) irattartó, s főként több olyan könyv, amely 1975-ben a kezemben volt, cédulát írtam róluk. Különösen fájdalmas Kende Géza kétkötetes, könyvritkaságnak számító művének (Magyarok Amerikában, Cleveland, 1927) hiánya, mert ez a példány tele volt Vasváry lapszéli jegyzeteivel, helyesbítéseivel, utalásaival, s – még vele együtt – azt terveztük, hogy ki-

adjuk olcsó xerox-rotá technikával a példányok hasonmását. Mind az amerikai magyarság körében, mind itthon bibliofil csemegének számítana, és a kutatás is nagy hasznát láthatta volna.

A gyűjtemény három részletben 1977 végén és 1978 elején érkezett. A csomagokat 1978. március 17-én bontottuk föl. Az erről szóló jegyzőkönyveket megküldtük az összes érdekeltnek. Kiderült az is, hogy a könyvanyag egy része nem Vasváryé, hanem apósáé, Kalassay Sándoré, és sógoráé, Tóth Béláé. Ezeket – 565 db művet – az özevgyel egyetértésben eljuttattuk a sárospataki református közgyűjteménynek.

A gyűjteményt külön szobában, üvegezett, zárt szekrényekben helyeztük el. A bejáratnál az adományozó arcképe mellett ott az *exegi monumentum* Vasváry-féle változata: „Nem éltem hiába...” A gyűjtemény elhelyezése óta az érdeklődők rendelkezésére áll, és már eddig is számos fővárosi kutató talált benne nem remélt adatokat.

A Kossuthra vonatkozó anyag 34, a Kováts Mihályról, az amerikai függetlenségi harc hősről szóló 10, a Petőfi angol recepciójáról szóló dokumentumok pedig 6 irattartót töltenek meg. Megismerhető a gyűjteményből az amerikai tudományban, művészetben is kimagasló szerepet játszó jeles magyarok (Bartók Béla, Szent-Györgyi Albert, Wigner Jenő, Szilárd Leó, Kármán Tódor stb.) életútja, kinti tevékenysége, de általában a diaszpórában élő magyarság élete, kultúrája, története, sorsa. Történeiszeken kívül tehát az irodalom-, a zene-, a művészet- és a tudománytörténet bűvára is lehet benne másutt nem található útbaigazítást.

A gyűjtemény 436 db 22x17 cm méretű lyukasztós irattartót tartalmaz; ebben Vasváry saját kezű jegyzetei, újságkivágatok, füzetek, xeroxmásolatok, fényképek, levelek vannak lexikonszerű rendben, tehát nevek és tárgyszavak betűrendjében. Ezen kívül van még kb. 20 000 bibliográfiai adatot és utalást tartalmazó szabványméretű cédula, szintén betűrendben, mintegy 200 kötet könyv és öt nagyméretű vaskos irattartóban Vasváry Ödön saját cikkeinek gépelt másolata időrendben egybefűzve.

A gyűjtemény földolgozásához 1978 szeptemberétől a Magyar Tudományos Akadémia segítségével a fiatal történelem- és angolszakos tanárt Csillag András alkalmaztuk. Ő doktori értekezését *Korai magyar útleírások az Egyesült Államokról* címmel írta, és most Pulitzer Józsefről készül kandidátusi értekezést készíteni.

Csillag András megkezdte a gyűjtemény anyagának részletes, egy-egy irattartón belül minden dokumentumnak egyedi földolgozását, a bennük szereplő személyek, szervezetek, helységek egységes tárgymutatóba sűrítését. Ezt a mutatót ki fogjuk adni, hogy a kutatók ebből tájékozódhassanak, mit találhatnak a Vasváry-gyűjteményben.

Gyarapítjuk is a gyűjteményt. Sajnos, az a reményünk, hogy az amerikai magyarok közt akadnak, akik vállalják a folyamatos gyarapítást a tárgykörünkben kint megjelent könyvek adományozásával, kevés kivétellel (Patzauer Dezső, Toronto; Nagy Károly, New Brunswick) eddig nem vált valóra. Csillag András figyelemmel kíséri a hazai és külföldi lapokban megjelent idevágó szakirodalmat, s legalább bibliografikusan bővíti vele a gyűjteményt.

Tervezzük Vasváry Ödön válogatott írásainak *Magyar Amerika* címmel kb. húsz ív terjedelemben való megjelentetését és az adományozó életrajzának kiadását.

Műhelyek

Az Őstörténeti Munkaközösség alakuló ülése

Az Őstörténeti Munkaközösség alakuló ülését 1981. március 19-én tartotta. Már az erre szóló meghívó tartalmazta a munkaközösség céljait: „A magyar őstörténeti kutatások összefogása, egységesebbé és céltudatosabbá tétele érdekében a MTA Nyelv- és Irodalomtudományi, valamint Filozófiai és Történettudományi Osztálya Őstörténeti Munkaközösség létrehozását határozta el. E kezdeményezést a magyar őstörténet művelői köszönettel és örömmel fogadják. Mindnyájan úgy érezzük, hogy e kezdeményezés révén jobban tudunk majd élni a magyar őstörténet művelésében oly kívánatos interdiszciplinaritás lehetőségeivel.

A magyar őstörténeti kutatások jövőjének alakítása, illetőleg a tudományág fejlesztése céljából a munkaközösség az alábbi feladatköröket kívánja ellátni:

1. Tisztázni igyekeznek a magyar őstörténet kutatásában fölmerülő elvi kérdéseket.
2. Előkészítik egy interdiszciplinárisan megalapozott, korszerű magyar őstörténeti mű kiadását.
3. Fórumot biztosít őstörténeti témák előadására és megvitatására.
4. Az illetékes tudományos osztályok felkérésére véleményt nyilvánít az őstörténet kérdéseit érintő ügyekben.

Az Őstörténeti Munkaközösség felállítása nem érinti a MTA Központi Hivatala Társadalomtudományi Főosztálya Magyar Őstörténeti Koordinációs Bizottságának feladatkörét és működését, amely a tudományos intézetekben és egyetemeken folyó őstörténeti kutatásokat kíséri figyelemmel”.

Az alakuló ülésen a meghívott, több mint hetven szakember majdnem teljes számban megjelent és túlnyomó részük a vitában is részt vett.

Először *Harmatta János*, az I. Osztály alelnöke szólalt fel. Elmondotta, hogy a hazai magyar őstörténeti kutatásokról az országban működő őstörténeti kutatóhelyek (az akadémiai és az egyetemi kutatóhelyeken kívül az országos múzeumok) beszámolója alapján átfogó jelentés készül, amelynek munkálatait rövidesen meg kell indítani. Többek között ez is indokolta a munkaközösség életrehívását.

Benkő Loránd mint a munkaközösségnek a két akadémiai osztály által felkért elnöke, részletesen elemezte a magyar őstörténeti kutatásokban alkalmazandó interdiszciplinaritás és komplexitás kérdéseit. Javasolta, hogy az alakuló ülés körvonalazza a feladatokat, vitassa meg azokat, elsősorban pedig határozza meg a magyar őstörténet fogalmát. Ugyancsak javasolta, hogy a Munkaközösség egyik első nagy tervmunkájaként fogadjon el egy a magyar őstörténetről szóló korszerű és a kutatások pillanatnyi helyzetét gondosan és részletesen felmérő művet. A szóbeli vitákból adódó esetleges prio-

ritási kérdések elkerülése végett a Munkaközösség ülésein elhangzó előadások téziseit a Munkaközösség tagjainak előre rendelkezésére kell bocsátani.

A jelenlevő szakemberek közül először *Ligeti Lajos* szólt az elhangzottakhoz. Mint az 1943-ban megjelent úttörő komplex őstörténeti összefoglalás szerkesztője elmondotta, hogy az általa szerkesztett mű tulajdonképpen egy előadássorozatot tartalmaz, most pedig e Munkaközösség részmonográfiák és forráskiadványok megjelentetésével készíttse elő a tervezett monográfia megírását. Gazdag őstörténeti munkásságának tapasztalataira hivatkozva legcélszerűbbnek azt tartotta, ha a Munkaközösség havonta rendez üléseket.

Harmatta János hozzászólásában javasolta, hogy törekedni kell a Munkaközösség tevékenységéről szóló és a szakajtóban közzeendő anyagok összeállítására, sőt e folyóiratokban olyan rovatok megindítására, amelyek rendszeresen beszámolnak a Munkaközösség működéséről. Fontos feladatként jelölte meg a magyar őstörténeti kutatások történetének megírását, különös tekintettel a felszabadulás óta eltelt időszakra. Őstörténeti kiadványsorozat létrehozatalát javasolta, továbbá valamelyik akadémiai intézet kijelölését, amely a jövőben bázisa lehet a magyar őstörténeti kutatásoknak.

Bartha Antal kiegészítő javaslata értelmében a tudománytörténeti áttekintésnek már a 18. századot is fel kell dolgoznia.

Györffy György adott hangot annak az igénynek, hogy a Munkaközösség felügyelete alatt kijelölt szerkesztőbizottság gondoskodjék Magyar Őstörténeti Lexikon összeállításáról és kiadásáról.

Az alakuló ülés döntése értelmében minden esetben a Munkaközösség egésze tart megbeszélést a kijelölt előadási témák tárgyában, nem pedig a kisebb albizottságok. Általában az őstörténeti tájékoztatás tekintetében egységes volt az a vélemény, hogy a szóban vagy írásban benyújtott ismertetések mindig az egész Munkaközösség tudására jussanak.

Mindez természetesen nem zárja ki a jelenleg működő őstörténeti munkálatoknak az eddigi módon való folytatását.

Az elnök zárszavában összefoglalva a vitában elhangzottakat, kijelölte a tennivalókat, a további munka szempontjait.

Az elnökség a tudományos ülések témájának sorrendjéről is döntött. Így elsőként a magyar őstörténet fogalmának megvitatására került sor. Vitaindító előadást *Bartha Antal* tanulmánya (*A magyar őstörténet fogalma*) szolgáltattott, amely az *Acta Historiáca*-ban 1982-ben jelenik meg. A szerző utalt arra a tényre, hogy az őstörténet fogalmát különböző korok különböző szerzői nem egyformán értelmezik, s meg kell keresnünk a vélemények közös vonásait. E fogalom értelmezése mindig szoros összefüggésben volt és van ma is a nemzetudattal. A továbbiakban a nyelv, mint az egyetlen tudományos eszköz jelentőségét hangsúlyozta az őstörténeti magyarság meghatározásában. Az önálló magyar nyelv kialakulásának hipotézisével indul a magyar őstörténet, s ezen nem lehet változtatni. Idézte *Molnár Erik* meghatározását is (1954), melynek egy részét – az ősközösségi rend magyarsággal való összefüggéseit – közben az idő módosította. Rámutatott, hogy a magyar nép történetének kezdetei a finnugor népek közös történetének része. A 9. sz. elejétől a 10. századig tartó szakaszát a korai feudális társadalom kialakulási szakaszának nevezhetjük. Hangsúlyozta az egyetemes emberi háttér kimutatásának nagy fontosságát a magyar ősműveltség kutatásában.

Korreferensként *Erdélyi István* és *Veres Péter* szóltak hozzá az előadáshoz. *Erdélyi István* elmondta, hogy a magyar őstörténet fogalmát egyrészt a magyarság önállóvá válásának sokoldalú vizsgálata és a magyar őshaza helyének kijelölése jelenti, másrészt pedig őseink vándorlási útvonalának kutatása a közben lezajlott összes kulturális-gazdasági változással együtt. Beletartozik a honfoglalást közvetlenül megelőző idő is, a honfoglalás utáni évszázad ide sorolása azonban még vita tárgya. Értékelt továbbá több neves magyar őstörténész-régész régebbi nézeteit is, *Zichy Istvántól László Gyuláig*. (A hozzászólás az *Acta Archaeologica*-ban, 1982 végén jelenik meg.)

Veres Péter korreferátumában hangsúlyozta: a legújabb kutatások fényében kétségesnek látszik, hogy a magyarok és legközelebbi nyelvrokonai őshazája a Középső-Volga és a Káma-mente lett volna. Őseink kiindulási területét az Ural hegység keleti lejtőjéhez kapcsolódó nyugat-szibériai ligetes-mezősi területen kell keresni. Az ugor közösség felbomlásának oka az i.e. II–I. évezred fordulóján, nevezetesen az i.e. XII–X. század idején lezajlott hatalmas gazdasági és ökológiai változásokban keresendő. Az ősmagyar nép etnikumának kialakulásában a főszerepet a sztyepei nomád nagyjáratásra való áttérés játszotta, amely a bronzkor végén alakult ki. Az ősmagyarok gazdálkodásában – az eurázsiai sztyepe nyugati részén való megjelenésükkor – a nagy művelődéstörténeti jelentőségű nomadizmus dominált, a 10. század előtt nagyarányú földműveléssel nem foglalkoztak.

A felmerült kérdéseket két ülésen vitatták meg. A további hozzászólók közül többen kitértek a magyar őstörténet nyelvészeti problémáira, mert ennek több alapvető kérdése, így a periodizáció és azzal összefüggésben a magyar nyelv jövevényszavai mint a magyar nép történeti kapcsolatainak eredményei még tisztázásra várnak. Rámutattak arra is, hogy a Munkaközösség tevékenységének megkönnyítése céljából a használatos őstörténeti terminológia egységesítése nélkülözhetetlen. Egyezett a résztvevők véleménye abban, hogy a Munkaközösség a magyar nép őstörténetét mint a magyar társadalom történetét veszi vizsgálat alá, különös tekintettel a néppé válás folyamatára és annak korszakaira. Hangsúlyt kapott a vita során, hogy a néppé válás tényének tudata első krónikáink korától kezdve megfigyelhető (*Czeglédy Károly*); továbbá a paleoantropológiai leletek szerepe és felhasználhatósága (*Lipták Pál*); s annak fontossága is, hogy a magyar társadalom történetének megírásában nélkülözhetetlen tanulságokkal szolgálhatnak a többi sztyepei népre vonatkozó írásos, régészeti és egyéb források is (*Halasi Kun Tibor*, USA). Ismételt felmerült a sztyepei nép fogalmának kérdése (*Urayné Köhalmi Katalin*), a sztyepepen gyakran megfigyelhető nyelv váltás problémája. Egyes szakemberek nagyon fontosnak tartották a magyarságba beolvadt népek (pl. az avarok) hatásának vizsgálatát (*Szentpéteri József*). Kítűnt a vita során az is, hogy a régészeti leletek etnikai értelmezésében jelentős eltérések vannak országonként az egyes kutatók eredményei között (*Filep Antal*). *Veres Péter* felszólalásában arra mutatott rá, hogy a szoros értelemben vett etnogenezis nem azonos a honfoglalásig tartó etnikai történettel.

Záró válaszában *Bartha Antal* utalt arra, hogy a honfoglaló magyarság etnikai összetartozás-tudata feltűnően erős volt, s ez nézete szerint magasszintű társadalmi fejlettségre és jelentős gazdasági alapokra mutat. Kifejtette, hogy a magyar őstörténetkutatás ugyan nem politikai tudomány, de nyomatékosan befolyásolja a nemzeti tudatot, ez pedig az őstörténet-kutatók felelősségét különösen növeli.

A körvonalaiiban elfogadott terv értelmében az 1981 őszen folytatódó vitaüléseken a baskíriai magyar kérdés, majd ezután Levedia és Etelköz problémája kerül tárgysorozatokra. A továbbiakban a honfoglalás előtti magyarok esetleges kaukázusi kapcsolatainak történeti lehetőségeiről tartunk vitaülést.

Erdélyi István

*A Magyar Tudományos Akadémia Zenetudományi Intézetének
Népzenei Osztálya*

A Népzenei Osztály a magyar népzene gyűjtés központja, az Intézet legnépesebb egysége őrzi, gyarapítja és feldolgozza a mintegy százezer dallamváltozatot magába foglaló magyar népdalgyűjteményt. Közvetlen előde az MTA Népzene kutató Csoportja volt, melyet az 1953-as megalakulástól 1967 márciusáig, haláláig, *Kodály Zoltán* vezetett. A dallamok rendszeres gyűjtése és tanulmányozása azonban már jóval korábban, a század legelején kezdődött, amikor *Bartók Béla* és *Kodály Zoltán* a magyarság népzenejének megörökítését tűzte célul maga elé. *Bartók Béla* rendszerező munkájának 1934 és 1940 között a Magyar Tudományos Akadémia adott otthont. A háború befejezése után *Kodály Zoltán* is az Akadémiára vitte népzenei anyagát. 1948-ban ott kezdte meg egy szerkesztő bizottság a nagy magyar népdalgyűjtemény kiadásának előkészítését. Az Osztály az Intézet többi részlegével, valamint az ország más, hasonló intézményeivel együttműködésben végzi szerteágazó feladatát. Tevékenysége az alábbi témák köré csoportosul.

Gyűjtés

Alapvető cél a teljes magyar zenei hagyomány összegyűjtése az elérhető legrégebb forrásoktól a legújabb időkig. Az új dallamváltozatok felkutatása mellett, napjaink helyszíni munkájában fokozott figyelem kíséri többek között a dallamok előadásmódját, a zenének az egyén és a közösség életében elfoglalt helyét, a nyelvhatárokon átnyúló zenei kapcsolatokat és az egyre bonyolultabbá váló „revival” jelenséget is. A gyűjtött anyag nagy részét az énekelt dallamok teszik ki, bár az utóbbi két évtizedben újrászerezésben megnőtt a táncokhoz kapcsolódó és az önálló hangszeres zene felvétele is. A korábbi, mindenre kiterjedő, általános gyűjtéseket mindinkább a célgyűjtések váltják fel. Az alapok megismerése után a részletek felé fordul a figyelem, egy-egy személy, közösség, bizonyos alkalom vagy egy meghatározott dallamtípus vizsgálata kerül előtérbe.

A hazai népzene kutatás az ötvenes évek elején használt először magnetofont. Attól kezdve azután mind nagyobb tért hódított és egyre tökéletesedett a gépi felvétel. Az intézeti gyűjtéseken túl folyamatosan sor került más intézmények és magánszemélyek gyűjtésének átjártására is. Az Archívum így a budapesti Néprajzi Múzeum, a vidéki múzeumok és művelődési házak fonográf-, illetve magnetofon-felvételeinek gazdag anyagával is rendelkezik. Minthogy a korszerű technikai berendezések ma már a

gyűjtött anyag hibátlan rögzítését teszik lehetővé, fontos, hogy a legjobb előadókról és a legértékesebb dallamokról elsődrendű felvételek és időálló matricák készüljenek. A gyűjtés – a lehetőségek szerint – kiterjed a határokon túli magyar, valamint a magyar hagyományokhoz kapcsolódó szomszéd és rokon népi anyagra is.

Az anyag nyilvántartása során elsőként Bartók és Kodály gyűjteményének leltározása és az ő kézirataik különválasztása fejeződött be. A hangzó archívumról a felvételi jegyzőkönyveken és a lemezborítók felüntetett adatokon túl, falu- és megye-jegyzék tájékoztató. Több éves kísérletezés után megkezdődött a teljes népzenei anyagra kiterjedő, korszerű, számítógépes nyilvántartás bevezetése.

Az intézeti és a külső gyűjtők tevékenysége, továbbá gyűjtemények vásárlása, esetleg ajándékozása révén, évenként több ezer új zenei adat kerül az Archívumba.

Dallamlejegyzés

A népzene kutatás kezdeti szakaszában a dallamoknak csupán kis töredékét örökítették meg fonográffal. A gyűjtött anyag nagy részét hallás után, a helyszínen jegyezték le. Ma már szinte fordított a helyzet. A népzene gyűjtés főleg magnetofonnal folyik, s ahhoz, hogy a felvett anyagot valóban használni tudjuk, előbb le kell írni a dallamokat és a szövegeket. A leírás általában több időt és fáradságot igényel, mint maga a felvétel, ezért rendszerint elmarad a gyűjtés mögött. A hagyomány gyors pusztulására hivatkozva, más országokban, sokan csak gyűjtéssel foglalkoznak és félreteszik a lejegyzés munkáját. Pedig eredményesen gyűjteni csakis a korábbi anyag ismeretében lehet, ezért kívánatos lenne, hogy a gyűjtés és a lejegyzés mindenütt párhuzamosan haladjon.

Az Osztály folyamatos lejegyzési munkájában belső és külső kutatók egyaránt részt vesznek. A lejegyzések módja (részletes vagy vázlatos) a mindenkori szükséglethez igazodik. Az eredeti felvételekről – a szalagok kímélése céljából – az Intézet Technikai Csoportjában hanglemezek vagy szalagmásolatok készülnek, és ezekről folyik a lejegyzés. A hangarchívum állománya 1982 januárjában 12 510 lemezoldalból állott. Ennek időtartama meghaladja a 3500 órát.

Rendszerezés

A tudományos alapokon nyugvó magyar népzene kutatás, a gyűjtéssel együtt mindenkor elengedhetetlen feladatának tekintette a dallamok tanulmányozását és rendszerezését. Bartók Béla és Kodály Zoltán is évtizedeken át kereste a dallamok rokonságát legjobban kimutató rendszert. Munkájuk kezdetén – némi módosítással – a finn *Ilmari Krohn* dallamrendszerezési elvét követték: a g^1 záróhangra írt dallamokat a sorvégző hangok magassága szerint csoportosították. A húszas évek elején Bartók már nem követte Krohn rendszerét, *A magyar népdal* c. könyvében (1924) a dallamokat egy új, a ritmikai elemeket előtérbe helyező elrendezés alapján tette közzé. 1940-ben, mielőtt végleg elhagyta az országot, rendszerét még egyszer átalakította. A Népzenei Osztályon tárolt, ún. „Bartók Rend” már ezt tükrözi. Ebben összesen 12 787 dallamváltozat szerepel, melyből a saját és Kodály gyűjtése 3440 dallam. (Lejegyzéseiket átadták egymásnak, azért van az, hogy a „Bartók Rend”-ben sok Kodály, a „Kodály

Rend"-ben pedig sok Bartók-kézirat is található.) Az egyes osztályokon belül Bartók a dallamokat a szótagszámok szerint rendezte. A rend függelékébe a be nem sorolt hangszeres gyűjtés és a dallamok nélküli adatok csoportja került. Kodály, saját dallamrendjében, mindvégig megtartotta a sorzáró hangok alapján történő beosztást. Az anyag döntő többségét alkotó négy soros dallamokat először a dallam felét jelző második, majd az első, végül a harmadik sor zárata alapján sorolta be, a mélyebb hangoktól haladva a magasabbak felé. Pl. 5 1 1, 5 b3 1, 7 b3 1, 7 b3 b3. (A negyedik sor végéig mindig 1.) A megegyező zárlatú dallamokat a szótagszám, az azonos szótagszámú dallamokat a hangterjedelem szerint rendezte. Így a legtöbb esetben sikerült elérni azt, hogy valóban a közeli dallamváltozatok kerültek egymás mellé. A nem négy soros dallamok a gyűjtemény végén kaptak helyet.

Ez a 28 478 támlapot számláló, ugyanakkor könnyen kezelhető anyag, az ún. „Kodály Rend”, amelyben 4287 a Bartók- és Kodály-kéziratok száma, a hatvanas évek elejéig volt használatban. Ekkorra dolgozta ki *Járdányi Pál* a dallamok rendezésének új elvét, amelyet Kodály is elfogadott. Ettől kezdve a teljes anyag a dallamvonalak alapján kialakított új típusrendbe került. Erre épült, a teljességre törekvő, egyetemes kiadás terve is.

Járdányi a dallamokat a rajzuk, vonaluk alapján rendezte. Egymás mellé a hasonló lejtésű, a hasonló magasságban és irányban mozgó dallamok kerültek. Előbb a dallamok egészére volt tekintettel. A rész-egyezéseket csak a teljes egészükben hasonló dallamok csoportján belül vette figyelembe. A dallamok eleje és vége között kirajzolódó vonal szerint a magyar népzeneben két fő csoportot különböztetett meg:

I. A kezdő sor magasabb a záró sornál (= a bartóki A osztály = régi stílus)

II. A kezdő és a záró sor egy szinten mozog (= a bartóki B osztály = új stílus).

Járdányi 1966-ban bekövetkezett korai halálával rendkívüli veszteséget ért a magyar népzene kutatását. Még nagyobb csapás volt, hogy a következő évben Kodály Zoltán is eltávozott.

A magyar népdalok rendszerezésének története a szótárszerű rendszerektől fokozatosan a belső zenei összefüggéseket tükröző rendszerek felé haladt. Bartók és Kodály rendjét követően, Járdányi már nem az egyes dallamokat, hanem a variánsok együtteséből kialakított típusokat sorolta egymás után. Új fejezetet jelentett *Dobszay László* és *Szendrei Janka* 1976 és 1978 között végzett rendező munkája, mely az anyagot a típuselv megtartásával, történetileg is homogén, stilisztikai egységekbe csoportosította. Az új rend jellegéből és felépítéséből következik, hogy az nem zárt, hanem nyitva áll további tudományos eredmények befogadására. Az újabb gyűjtések beosztása folyamatosan gyarapítja a rendet, amely mindenkorai állapotában a magyar népzeneről vallott korszerű felfogást törekszik összegezni.

Kiadás

A magyar népzene kutatás valamennyi ága, a gyűjtéstől a rendszerezésig lényegében mind a dallamok zenei rendben történő közkinccsé tételét készíti elő. Bartók Béla és Kodály Zoltán már 1913-ban elhatározta a magyar népdalok egyetemes kiadását, terük megvalósulása elé azonban évtizedeken át sok akadály gördült. Végül 1951-ben indulhatott el a világviszonylatban is egyedülálló vállalkozás, a Magyar Népzene Tára

(Corpus Musicae Popularis Hungaricae) sorozat kiadása az Akadémiai Kiadónál. Az első öt kötetben az emberi élet és a naptári év különböző alkalmaihoz kapcsolódó dallamok kaptak helyet.

- I. Gyermekjátékok – 161 dallam + játékrend. Sajtó alá rendezte Kerényi György. 1951.
- II. Jeles napok – 994 dallam. Sajtó alá rendezte Kerényi György. 1953.
- III. A–B. Lakodalom – 930 énekelt + 369 tánc-dallam. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos. 1955–56.
- IV. Párosítók – 884 dallam. Sajtó alá rendezte Kerényi György. 1959.
Ettől a kötetből kezdve a teljes szövegrész angolul is.
- V. Siratók – 218 halottsirató. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos és Rajeczky Benjamin 1966.
- VI. Népdaltípusok I. – 685 dallam. Sajtó alá rendezte Járdányi Pál és Olsvai Imre. 1973.

Kiadás alatt van a VII. és a VIII. kötet is Olsvai Imre, illetve Vargyas Lajos szerkesztésében. Mindkét kötet a magyar népzene régi stílusának további részleteit tárja a széles nyilvánosság elé.

Az Osztály tudományos munkatársai a központi feladatok ellátása mellett jelentős egyéni kutatásokat is végeznek különféle területeken. Széles körű tevékenységüket a bel- és külföldi szakfolyóiratokban megjelent cikkek és tanulmányok, továbbá az önálló kiadványok egész sora tanúsítja. Közülük többen nemzetközi társaságok tisztségviselői, valamint a hazai és a külhoni tanácskozásoknak is rendszeres résztvevői.

Az MTA Zenetudományi Intézete Népzenei Osztályán dolgozó és a velük szoros kapcsolatban álló munkatársak néhány fontosabb kiadványának címe:

- Martin György: A magyar körtánc és európai rokonsága. Akadémiai Kiadó, 1979.
- Sárosi Bálint: Die Volksmusikinstrumente Ungarns. Handbuch der europäischen Volksmusikinstrumente. Serie I. Band 1. Leipzig, 1967.
- Szendrei Janka–Dobszay László–Rajeczky Benjamin: XVI–XVII. századi dallamaink a népi emlékezetben. Akadémiai Kiadó, 1979.
- Vargyas Lajos: A magyar népballada és Európa I–II. Zeneműkiadó, 1976.
- Vargyas Lajos: A magyarság népzeneje. Zeneműkiadó, 1981.
- Vikár László–Bereczki Gábor: Cheremis Folksongs. Akadémiai Kiadó, 1971.
- Vikár László–Bereczki Gábor: Chuvash Folksongs. Akadémiai Kiadó, 1979.
- Népzene és zenetörténet (tanulmánykötet-sorozat) I. (1972), II. (1974), III. (1977). Editio Musica, Budapest. Szerkeszti: Vargyas Lajos. A IV. kötet kiadás alatt.
- Zenetudományi Dolgozatok (tanulmánykötet-sorozat) 1978, 1979, 1980, 1981. Szerkeszti: Berlász Melinda és Domokos Mária. Az 1982-es kötet kiadás alatt.

Vikár László

Hatvany Lajos Múzeum (Hatvan)

A Hatvanban mindössze tíz éve működő múzeum különös helyet foglal el a magyar múzeumok között.

Az a valóságföltáró szociológiai szemlélet, mely olyannyira jellemzi a múzeum gyűjtő és feldolgozó munkáját többek között a művészettörténészek által vizsgált „magasművészet” és az etnográfusok tanulmányozta hagyományos paraszti népművészet közti rendkívül széles tartományok kutatását végzi. A művészetszociológia és a művelődéstörténet szempontjából is rendkívül érdekes feladat volt a polgári lövészegyletek céltábláinak; majd a falvédők, olajnyomatok, a magyarországi madárijesztők; a kézműves mesterség és a művészi alakítás határmezsgyéjén levő objektumok bemutatása.

A múzeum első ilyen jellegű kiállítása 1976 januárjában nyílt meg *Magyarországi népi faszobrok* címmel, melyet a *Célra tarts!* (polgári lövészegyletek céltáblái a 19. században) és a *Kossuth Lajos a magyar nép felszabadítójának dicsőítése a magyar nemzet által* című olajnyomat-kiállítás követett.

Az országos sikerű falvédőkiállítást 1980-ban nemcsak Hatvanban, hanem Egerben és Budapesten is bemutatták. *A Magyarországi madárijesztők* bemutatója 1981-ben volt a budapesti Zichy kastélyban. Kutatók és szakemberek előtt hozzáférhető a múzeum 1000 darabból álló falvédő és 400 darabból álló olajnyomat gyűjteménye.

A kortárs képzőművészeti anyag bemutatása során új médiumok foto/művészet is helyet kaptak (Expozíció 1976). A múzeum legfontosabb képzőművészeti kiállításai: Gulácsy Lajos: Rajzok (1973), Moholy-Nagy László: I. világháborús rajzai (1974), Korniss Dezső: Ecsetrajzok (1975), Keserü Ilona: Kötelesség (1976), Korniss Dezső: Rezeda 9. A Rablók meg a Pásztorok, Illuminációk (1977, 1978), Swierkiewicz Róbert: Muszáj Herkules! (1979), Jakovits József kiállítása (1980), Tandori Dezső: Hérakleitosz H-ban (1981).

A múzeum kiadványai (Hatvany Lajos Múzeum Füzetei, Szerk.: Kovács Ákos) szorosán kapcsolódnak a gyűjtő és feldolgozó munkához. A sorozatban eddig kilenc füzet látott napvilágot. Ezek:

Lesznai Anna: A tervezés művészete (1976)

Expozíció foto/művészet (1976)

Új szerzemények 2. „Rezeda 9” A Rablók meg a Pásztorok (1977)

Korniss Dezső: Illuminációk (1978)

Kovács Ákos: Bécs után – Párizs előtt (József Attila Hatvanban) (1980)

Jakovits (1980)

Magyarországi szöveges falvédők a 19–20. században (1980)

Tandori Dezső: Kedves Samu (1980)

Hérakleitosz H-ban (Tandori Dezső kiállítása) (1981).

Kovács Ákos

Az Amerikai Magyar Tanár Egyesület (American Hungarian Educators' – AHEA) 1978-ban Bogotában (New Jersey, USA), Folklór Centrumot hívott életre. Létrejöttét a Magyar házaspár aktivitásán kívül, a nyelvtől független népművészeti ágak (tánc, zene, díszítőművészet) iránti megnövekedett érdeklődés segítette. Az identitástudat megnyilvánulásának új, a korábbi időktől lényegében eltérő vonása Amerikában, hogy az anyanyelvtől független formákban jelenik meg. Ezt indokolja a tömeges kivándorlások óta bekövetkezett társadalmi változások sora, és az anyaországhoz fűződő kapcsolatok jellegének módosulása. A Folklór Centrum létjogosultságát emellett az is fokozza, hogy az urbánus társadalmakban a népművészet iránti érdeklődés az utóbbi években általában felerősödött.

A Folklór Centrum, melynek vezetője *Magyar Kálmán* és *Magyar Judit*, kiemelkedő tevékenységi köre a néptáncmozgalom. A Centrum mai irányítói már 1975-ben megszervezték az észak-amerikai néptánc fesztivált *Pontozó* néven, amely azóta is kétfévenkénti találkozási alkalma a magyar táncsoportoknak. Jelentős társadalmi megmozdulás ez, és a résztvevők nagy száma arra vall, hogy igény van az etnikus keretekben rendezett összejövetelekre. Ugyanez időtől kezdve, 1975-től folyamatosan jelenik meg a *Karikázó* című angol nyelvű újság, mely a Folklór Centrum hivatalos tájékoztató fóruma.

Az évek során a Folklór Centrum érdeklődési és vonzásterülete kibővült. 1981-ben megnyitotta kapuit a *Magyar Népművészeti Múzeum*, amely valójában kulturális központ; benne állandó és időszakos népművészeti – vagy ahhoz közelálló – kiállításokat rendeznek és rendszeres tájékoztató előadásokon mutatják be a magyar népművészetet, népi kultúrát. Észak-Amerikában először a passaic-i (New Jersey), Népművészeti Múzeum vállalkozott a kivándorló magyarság hagyományos kultúrájának megőrzésére, reprezentálására. A vezetők figyelmét nem kerülte el az a tény sem, hogy a kivándorló magyarság kultúrája az eltelt évszázadban alapvetően megváltozott. Így a korai telepések tárgyi emlékegykeit éppenúgy gyűjtési körükbe vonták, mint az egykori levelezéseket, újságokat, más egyéb dokumentumokat. Tekintettel vannak arra is, hogy az egykori telepések a magyar nyelvterület egészéről kerültek Amerikába, így az etnikai hovatartozástudat is differenciált. A Magyar Népművészeti Múzeum elsősorban népművészeti tárgyak gyűjtésére törekszik, ezért e témakörre vonatkozó szakkönyvtárat, film és diakép gyűjteményt valamint film- és képmagnótárat is alapított, amely az ismeretterjesztés, oktatás szolgálatában áll. Speciális előadásaival, szakköreivel az amerikai magyar kulturális és művészeti életben jelentős szerepet vállalt.

A Folklór Centrum rendszeres és nagy tömegeket mozgósító tevékenysége a *Néptánc Szimpózium*, kétéves időközökben. Képzett magyarországi szakemberek vezetésével oktatják a magyar néptáncot a földrész megannyi országában majd mindenütt megtalálható néptáncsoportoknak, vagy azok vezetőinek. A szimpózium keretében szakmai tájékoztatást adnak a néptáncudományról, a táncról és a hozzá kapcsolódó társadalmi és történeti tudnivalókról. Kiegészítő előadások foglalkoznak a népviseleti formák és a néptánc összefüggéseivel, a népi kultúra táji differenciálódásával, és más témakörökkel. Az egész napot betöltő intenzív munkaprogram egy héten át sokszínű képet

nyújt a magyar népi kultúráról az iránta érdeklődő többszáz fős egybegyűlt közönségnek. 1978-ban *Falvy Károly*, 1980-ban és 1982-ben *Timár Sándor* művészeti vezetésével folyt a fesztivál munkája. A szimpóziumot az USA National Endowment for the Arts komoly anyagi támogatásban részesíti. Jelentősége túlnőtt a kontinensen, a friss, lendületes, sokszínű kulturális rendezvény Dél-Amerikából is vonzza az egykori magyar telepesek leszármazottait éppúgy, mint a magyar néptánc iránt érdeklődőket.

Kríza Ildikó - Magyar Judit

Kiadványok

Művészportrék fényképsorban – Fotótéka

Az utóbbi évtizedek nem kicsiny szenzációja a fényképezés ős-, majd hőskorának „felfedezése” lett, a tárlatok mellett sokfelé jelennek meg a fotózás egyetemes vagy nemzeti történetét feldolgozó, főként reprodukáló albumok. A hazai hasonló, *Hevesy Iván* 1958-ban kiadott összefoglalása volt, (*A magyar fotóművészet története*) és *Fejős Imre* kitűnő tanulmányai a *Folia Archeologica* évfolyamaiban (1956–58); így ezek a monografikus elemzések szinte már maguk is történelmi. Egy 1966-os tárlaton a *Magyar Fotóművészek Szövetsége* a hazai fényképezés 125 esztendejét mutatta be (*Magyar Nemzeti Galéria*) emlékezetes sikerrel – egy évtized múlva a 150. évforduló következik, nem kis lehetőség a „szakma és művészet” művelői, történészei és muzeológusai, akárcsak kedvelői előtt. Ennek az 1966-os tárlatnak talán legmeghatóbb darabja a *Petőfi Sándorról* 1847-ben készült daguerreotypia volt (*Escher Károly* restaurálásában), de bőséggel sorolhatnám az öt negyedszázad emlékezetes portrészorait, *Lendvayné* és *Blaha Lujza*, *Erzsébet királyné* és *Jászai Mari*, mellettük írók, festők és más komédiások arcmása, *Székely Aladár* Ady-albuma, mások Babits-fotói, *Pécsi József* és *Révai Ilka* Kassák-portréi a jelesebbek között. A tárlat 777 fényképe izgalmas „röptét” nyújtott – jelezve egyben igényeket és hiányokat: monografikus feldolgozások, műzeumok, albumok és mások szükséges megteremtését a történelmi horizonton.

Egy 1979-es székesfehérvári tárlat (*Csók István Képtár*) a maga technika- és alkotástörténeti egységében a hazai fényképezés kezdeteit állította a közönség elé (*Madách, Liszt, Deák* portrék stb.), ez a bemutató, utóbb *Klözs György* (és mások) felvételeinek sikeres albuma (Budapest Anno – Corvina Kiadó, Budapest, 1979) csak felnagyította mintegy az igényeket; eleven érdeklődéssel és harmatos nosztalgiákkal a régi fényképfelvételek iránt lépten-nyomon találkozunk. Így 1981 őszén is, amikor a *Petőfi Irodalmi Múzeum* „Gépképipírás” címmel (Ady szava ez) egy szép tárlaton fotóportrék sorát állította ki a Nyugat 1900–1930 között tevékeny nagyjairól.

Fotódokumentumokat szinte minden hazai múzeum gyűjt jónéhány évtizede (éppen alakulóban az önálló fényképmúzeum), elsőként a felvételek dokumentumértéke szerepelhet a gyűjtés indítékeként. Így szinte természetes (egyben szükségszerű), hogy a *Fotótéka* sorozat megteremtésére elsőül a *Petőfi Irodalmi Múzeum*, kiadására pedig a *Népművelési Propaganda Iroda* (NPI) vállalkozott, a megjelentekből mindkét intézmény „motivációja” nyilvánvaló.

A Múzeum Évkönyveiben elsőként a *Tegnapok és holnapok árján* című tanulmánygyűjtemény (1977) zárásaként *E. Csorba Csilla* „Ady száz arca”-t mutatta be; bevezetője az alakulófélben levő „művészet- és tudománytörténeti műfaj” alapvetésének te-

kinthető. Ezen a szalon a fénykép nem csupán „megőrző jellegű”, de a kapcsolattörténeti kutatás, vagy a pszichológiai indítékú elemzések (emellett továbbiak) alapja is lehet – épp ezért újszerű a később önálló füzetekben jelentkező vállalkozás.

Természetesen sem művészi, sem pedig kapcsolattörténeti (stb.) vonatkozásokban sem egyenértékűek az időrendben közreadott felvételek, a „sugallatosak” mellett vannak pusztán dokumentatívak is, jónéhány ritkán publikált, nem kevés Ady kezétől jelölt a pontosan 96 Ady-arc között. Szívesen tűnődünk (mondjuk) *A föltámadás szomorúságával* egyazon idejű és hangulatú tátrai kép (1910, nyár) majd az 1911-es római felvételek fölött; a „nagy szakítás” ambivalens lélekrajza a sugaras Ady-arcokon. A képek szövegdokumentációja kisebb életrajzi és alkotástörténeti monográfiával felér, a legeszményibb album egyféle „*Ady napjai*” lehetne, ebben szinkronban az életadatok és alkotások, levelek és fényképek. Legalább egy meghatározottan rövid időszakaszra ki kellene próbálni ezt a lehetőséget kísérletül. Az „Ady-dosszié” ugyan még evvel az eléggé rossz nyomdai minőségben reprodukált fényképanyaggal is jelentősen gazdagodott, a válogató és feldolgozó tartalmas munkája eredményeként.

Az Ady-képsort a *Valóság és varázslat* című tanulmányantológiában (1979) *W. Somogyi Ágnes Képek a Petőfi Irodalmi Múzeum Móricz-gyűjteményéből* című fotóválogatás követte, rövid bevezetés után 38, többnyire ismert fénykép *Móricz Zsigmond* életének különböző szakaszaiból, kapcsolatait és miliójét jelzőn, a képleírásokban feltárón és érdekesen. És ugyanebben a gyűjteményben egy ikonográfia is található: *P. Macht Ilona Egy album képei – ötven év ötven kép tükrében* címmel *Krúdy Gyula* fényképeit közli. Az itt sorakozó 52 kép ismert és ismeretlen Krúdy-arcokat mutat pl. egykori filmhíradó-felvételekből kinagyított kockákat stb. Egy feledhetetlen Pünkösdi királynő megkoronázását az elegáns Margitszigeten (Krúdy valóban méltó zsűror, ugyanígy hivatott „fővédnök” is), vagy az óbudai hajlék kedves udvarát és meghittebb enteriőrjeit, a „Krúdy világához” mintegy mellékletül.

Az önálló füzet sor első állomása *József Attila* fényképeinek ikonográfiája lett (*Négy szemközt az utókorral* – 1980), *Macht Ilona* gyűjtő és feldolgozó munkája gyümölcseként. „*Gyere Márta! Az utókor!...*” – kiáltott fel a költő *Vágó Márta* emlékezésében egy ürmehgyi kirándulás amatőr fotográfusa előtt. Ebben is igaza lett, de bizony elszomorít, hogy bár az ikonográfiai gyűjtés ezúttal a teljes publikáció igényét tűzte feladatul, az „utókor” József Attiláról csupán 72 fényképet talált. A városligeti *Helfgott bácsi „utóda”* és *Escher Károly* (a riportfotós) a legismertebbek a fényképek között, a képek legtöbbször amatőr felvétel, a kor Székely Aladárja – ha volt – evvel a költővel össze nem találkozott. Az ilyforma igény csak halálát követően jelentkezett.

Jónéhány kevésbé ismert József Attila-arc kerül az utókor elé az album lapjain: egy makói sakkverseny vagy farsang csoportképe, hasonlók az ürömi, balatonlellei, földdeáki, csillebérci, gödi, nagykovácsi (stb.) társaságok, találkozó és kirándulások emlékeként, egy keszthelyi nyaralás anzikszai lettek a kapcsolattörténet naposabb dokumentumai, részben az utóbbi évtized felfedezéseként. Később előkerültek újabbak is, alig módosítva az eddigi feltételezést.

A csoportképeken József Attilával a költőtársak közül legtöbbször *Illyés Gyula*, *Vas István*, másutt *Gereblyés László* látható, és bár a portréfényképezkedés divatja múltban a harmincas évek elején, ez a 72 fotó (köztük 19 egy személyes portré, a legtöbbje igazolványokból ismerhető) módfelett szegényes eredmény, amelyről nyilván nem a

képek összegyűjtője tehet. És bár az album hatására remélhetően még néhány amatőr-fénykép előkerül – ez a hiány is jelzi a lényegét. Gondoljunk Jókaira, Adyra és más „fényképmágnásokra” a korábbi és kortársi íróársak közül. A költő a kamera lencséjével ritkán találkozott, a kamera mestereivel sohasem. Csak gyorsfényképezéket tartották a gépet és néhány amatőr.

Ugyanakkor az itt közölt képsor néhány kérdésre mégiscsak választ kínál; pl. a „kapcsolattörténetre”, vagy arra, hogy *Dési Huber István* mely fotográfiák nyomán készítette a költőről készült rajzát és a festményt József Attila halála után. Úgy tűnik, még az 1980-as emlékbélyeg grafikusja is a legkevésbé szerencsés fotó alapján dolgozott.

„A fényképezés nem kapott különösebb jelentőséget József Attila életében..., a felvételek nagy része alkalmoszerű..., a költő nem tartott szorosabb kapcsolatot a fényképezéssel...” – írja a bevezető.

Nem így Jókainál: az *E. Csorba Csilla* összeállításában „*Baráti emlékül – Jókai Mór*” című gyűjtemény büszkén viseli az „író összes fényképe” epitetont, és a 128 felvétel mennyisége valóban lenyűgöző, bizonyosan utóbb még több is előkerül, ha a gyűjtők felnyitják majd a titkos fiókokat.

„Adyról a gondolataiba mélyedő, könyökére támaszkodó költő, József Attiláról az idegek harcától tönkretett szomorú arc, Jókairól pedig az ősz, parókás, bágyadtan mosolygó kép él az emberek emlékezetében...” – kezdődik a bevezetés, és Jókairól az ezt követő képsorok az eddig ismerteknek jócskán ellentmondanak, mutatva az író kevésbé számon tartott arcait és állapotát. Az első felvétel 120 esztendő előttről való, fiatal arccal, garibaldis nyakravalóval ábrázolja az 1861-es országgyűlés képviselőjét. *Simonyi Antal*, a fotográfus, ismert portretista kortársai között. Az író arca, teljes vagy mellképei a továbbiakban szinte számtalan variációban tűnnek elénk, az időrendbe állított sorozat szinte állandóságot mutat, a nagy számú dedikáció és a csoportképeken szereplők (családtagok, képviselő- és párttársak stb.) a „kapcsolatokat”. Az egyre díszesebb enteriőrök és öltözékek árulkodók: az író többnyire a nagyvilág számára állt a kamera elé. Nem ritkán „pózbán”, az újságfényképezés előtt. Mégis megható például, a Petőfi szobornál, a költő halála 50. évfordulóján készült képsor, ugyanígy *Nagy Bella* látható ragaszzkodása (színésznő?) *Erdélyi Mór* műtermének súlyos és porszagú enteriőrjeiben („*Az a lány százszor legyen áldott, aki lelkét ejtette meg...*” – írja 1899-ben Ady), a teljes Grósz család felsorakozása egy nizzai nyaraláson (1903) az idős író körül. Ezt a sorozatot már csak a halottas ágyon felvettek követik.

A Jókai-fotósok hosszú névsorában a kor legismertebbjei megtalálhatók, az „írófejedelem” igényesen válogatott. Ugyanígy talán a dedikációval megajándékozottak között.

Az idei gyűjtemény („*Nézzék meg ezt a fotográfiát*”) – *Kovács Ida* munkája – *Halász László* előszavával *Karinthy Frigyes* „összes fényképét” teríti elénk, a legváltozatosabb világú sorozat az előzők után. Karinthy valóban korának legeredetibb hajtása volt, így bizonyítják akár egy amatőrfilm képsorai, akár a protokoll vagy amatőrfelvételek, sokféle arc és mozdulat, sokféle ikonográfiai változat található az író körül. A képekben megbúvó életrajz itt szinte kaleidoszkópiusan jelentkezik: az ünnepelt író, a „bűvész” és az apa megannyi színben megtalálható, nagyszerű világ, híres emberek és gyönyörű nők Karinthy körül. Az ikonográfia értéke akár egy tudós monográfiával, akár egy csillogó regénnyel felér.

A sorozat még további eredményekkel gazdagíthat, szívesen lapozgatnánk az *Arany Jánosról, Vajdáról, Mikszáthról, Móriczról* (stb.) egybegyűjtött „összeseket”.

A múzeumi vállalkozás nem kicsiny örömet hozott, bár az sem hallgatható el, hogy az albumok lapokra hullottak a műanyagragasztó megszáradása és az első forgatások után. Nagyobb áldozatot érdemelne az egyhamar bizonyára meg nem ismételtető albumkiadások nyomdai kivitele és kötése. Ha már a mulandóság cáfolatául kerültek egybegyűjtésre és kötetbe a felvételek, ez az elv érvényesüljön a könyvecskék kivitelében is.

Mulandóbbnak tűnnek, mint a képsorok.

Bodri Ferenc

Somogyi-könyvtári Műhely
(1977–1981)

Korábban sokszorosított, a 16. évfolyamtól kezdődően (1977) nyomtatott formában, mindegyre gazdagodó tartalommal jelenik meg a talán egyetlen hazai könyvtári folyóirat, és bár a téma szinte kizárólagosan „szegedi”, az érdeklődés mégsem csak helyi lehet. Hiszen a város jelentős „történelmi csomópont” volt mindig, kultúrcentrum ma is, így az itt történtek, az itt élők és alkotók tevékenysége a teljes nemzet sorsára hatott, s ez napjainkban sincs másképp.

Figyelmet érdemelnek a megidézettek mellett a megidézők is, városfeltáró szándékaik és eredményeik korántsem lokálisak: teljesebb hazai körkép alakul kutatásaik, feltáró munkájuk során. A *Péter László* által szerkesztett helyismereti folyóirat elődeihez méltón példásan szolgálja a szegedi történelmi és sajtóhagyományt. Egyben modernül, szélesebb érdeklődési körben, hiszen az elmúlt fél évtized számaint lapozgatva (620 tartalmas lapoldal, nem kevés tábla az öt esztendő során!) ez a „tágabb horizont” a legszembetűnőbb az olvasó számára. A lap tematikus fókuszai nem egy-egy „kiemelt” tudomány- vagy ismeretág került, hanem *Szeged*, a feltárás minden szándéka más helyi kiadványoknál szélesebb alapzatú.

Az 1977-es füzetben *Szabó Ferenc* alapos áttekintése vonja meg a fõlszabadulás előtti szegedi helytörténetírás nyomvonalait (egyben mérlegét), majd ezt követően *Péter László* a város öt kötetre tervezett történelmi feltárásának előmunkálatait ismerteti.

Az 1918/19-es szegedi szükségpénzekről *Huszka Lajos* tanulmányát olvashatjuk itt, a következő számokban az 1728-as szegedi boszorkányégetésről *Oltvai Ferenc*, az újszegedi löportárrobbanásról *Habermann Gusztáv*, majd *Ruszoly József*, a reformkori öröklési szokásjogról *Rokolya Gábor*, a szegedi sóról és dohányról *Giday Kálmán*, az itteni szalámigyárról *ifj. Lele József* írásait, az érdekes témákról szóló kutatási eredmények mindegyike dokumentatív értékű képek és forrásanyag kíséretében jelentkezik. A témák a hazai történelem és gazdaságtörténet egészébe illeszkedők, egyben a város „lokális történelmének” részei. A gazdag változatú forrásfeldolgozásokból a művelődéstörténelmi és képzőművészeti, ugyanígy az irodalomtörténelmi anyag mégis kiemelkedik: a szegedi iskolatörténettel és jeles alakjaival *Ruszoly József*, *Huszka László*, a színházzal

és zenével *Papp János*, *Lengyel András* (Lajtha László Szegeden), *Meszlényi László* (Vaszy Viktor), *Demény János* (Bartók Béla Szegeden) foglalkozik, a múzeum és könyvtár egykori munkatársait (*Csollány Dezső*, *Fischhof Ágota*), a város történetének kutatóit (*Vasváry Ödön*, *Eperjessy Kálmán*), jeles emlékü orvosait (*Leitner Vilmos*, *Hollós József*) és másokat néhány szép és tartalmas nekrológban búcsúztatja a folyóirat. A szegedi képzőművészekről (*Szöri József*, *Dorogi Imre*, *Vinkler László* stb.), az *Alföldi Művészeti Egyesület* történetéről *Apró Ferenc* és *Laczó Katalin* monografikus értékű publikációi és adatközlései olvashatók az évfolyamokban, *Bródy Sándor*, *Somlyó Zoltán* és mások szegedi tartózkodásaival mellettük még *Zsoldos Sándor* írásai, gazdag forrásjegyzék, képanyag és bibliográfia a tanulmányok kísérőjeként.

A két, a témában már nélkülözhetetlen „tematikus szám” – *Móra Ferenc születésének századik évfordulójára* (1979/1–4.), *József Attila 75. születésnapjára* (1980/1–2.) – mellett változatos tartalmúak a továbbiak. Természetesen több adatközlést és összefoglalást olvashatunk más szegedi kitűnőségekről: *Juhász Gyula*, *Bálint Sándor*, *Hont Ferenc*, *Ortutay Gyula* és mások munkásságának részfeltárásai, akár az életművek bibliografikus bemutatása jelentős állomás a pályaképek gazdagabb megismerésében.

A cikkek és tanulmányok közös értéke a pontos és gazdag dokumentáció, egy-egy itt közölt emlékezés, pályakép-rajz, akár egy „adalék”, „mikroadat” (Cs. *Sebestyén Károly*, *Vajtai István*, *Sipka Sándor* és mások Móráról, *Tóth Ferenc*, *Lengyel András*, *Apró Ferenc*, *Szigeti Lajos*, *Tasi József*, és mások József Attiláról, *Palásti László* Juhász Gyuláról, mellettük a szerkesztő, *Péter László* szépen sorakozó, dokumentatív írásai és jónéhány további munkatárs „termése” a változatos tematikájú évfolyamokban) nemcsak ismereteinket bővítheti, de árnyalhatja egy-egy életút és életmű, akár egy történelmi korszak „mikroklímájának” értékeit. A rendre ismétlődő és folytatódó *Szemle-rovat* a szegedi érdekű kiadványokat és könyveket ismerteti, olykor az innen hiányzókat pótlásaként.

Úgy tűnik, kitűnő és elmélyült kutatógárda szegődött a könyvtári műhely köré. És nemcsak könyvtárosok, és nemcsak szegediek. Mint ahogy nem csupán helybéliek az olvasók sem: a folyóirat egy-egy száma nélkülözhetetlen a kutatók számára.

A *Somogyi-könyvtár* sokrétű és szépen gyarapodó kiadványaiból: a bibliográfiák közül kiemeljük a *Dugonics András* munkásságával, majd könyvtárával foglalkozót (*Gyuris György*), a *Móra Ferenc* (*Vajda László*, *Vajda Lászlóné*, *Gyuris György*) és *Bálint Sándor* (*Péter László*) munkásságát elemző és összefoglaló füzeteket. Ugyanígy a *Péter László* által összeállított és elemzett *Ady*, *József Attila*, *Bartók* kapcsolat-feltárásokat (mármint Szegeddel), az *Odessza és a magyarok* címűt, mellettük a két repertóriumot (*Délvidéki Szemle*, *Puszták Népe*). Bár szívesen idemásolnánk a teljes kiadványlistát, amely a folyóirat borítóján rendre megtalálható. A címek legtöbbször mellett ott az „elfogyott” felirat.

Bodri Ferenc

*A Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának (Debrecen)
kiadványsorozatai*

Egy-egy tudományos könyvtári műhely a maga „*archivális és szolgáltató tevékenységén*” túl a helyet adó szélesebb intézményrendszer fókuszsa is, a „teljesebb műhely” munkásságának, alkotó és kutató közösségének adatszolgáltató és feltáró társa lehet – ezt bizonyítják a debreceni egyetemi kiadványsorozatok jónéhány esztendeje. Az utóbbi években egyre ismertebben, mindegyre meggyőzőbben, és szinte felgyorsultan. Összefoglalásunk ez okból nemcsak „horizontális”, inkább egy kissé „retrospektív” jellegű.

A *Könyv és Könyvtár* című, időszakosan megjelenő tanulmánygyűjtemény (1979-ben a XII. kötet) elsősorban a Könyvtár dolgozói számára biztosíthat publikációs lehetőségeket, az antológia „törzsanyaga” így jórésztben könyvtári jellegű, a kötetek a nemzetközi kiadványcsere jeles darabjai. Több nyelvű és a megszokottnál átfogóbb rezümék biztosítják a külhoni publicitást. De széles skálán található a sorozat vastkos füzetekben történelmi, nevelés-, művelődés-, könyvtár- és irodalomtörténeti tanulmányok is, az apróbb közlemények között érdekes forrásközlések, minden további kutatás szilárd alapjai. Szívesen idéznénk néhány témát, címet és szerzőt a kitágult horizontot jelző sorozatból, de remélhetően egy következő kötetben olvasható lesz majd az eddigi szakszerű repertórium, hiszen a gyűjtemény a maga szakmai értékei mellett nem kicsiny tudományos értékekkel rendelkezik. Mégis kiemelnénk a Könyvtár volt igazgatója, *dr. Csúry István* (1921–1980) tanulmányait a gazdag anyagból, hiszen Csúry a sorozatnak nemcsak lelkes gazdája volt, de a kötetek munkásságának és publikációjának legfőbb lelőhelyei. Tanulmányai egyrészt a modern könyvtártudomány és -technika, könyvtárszervezés fontos elméleti alapvetései és gyakorlati dokumentumai, ugyanígy helyi és irodalomszociológiai tartalmúak, példások és eredeti kutatásokon, korszerű tájékozottságon alapulnak.

Sokféle szempontból érdekes füzetsor kísérte a Könyvtár bibliofiliai és könyvművészeti feltáró tevékenységét. Elsősorban a könyvművészet múltját, méginkább jelenét bemutató tárlatokra, ezek szép és dokumentatív értékű katalógusaira gondolunk. Ugyanígy a kiállításokat kísérő előadásorozatok tipográfiailag szépen megformált füzetekre. Ezek között az első a *Nemzetközi Könyvév* eseményeit kísérte (1972), a továbbiak pedig *Lengyel Lajos* (1976), *Erdélyi János* (1977) és *Szántó Tibor* (1978) könyvművészek kiállításait.

A szimpozionok egyik témája a nyomdászat és könyvművészet múltja és jelene volt – *Benda Kálmán, Irinyi Károly, Pogány Frigyes, Haiman György, Kéki Béla, Keresztury Dezső, Mátrai László* és mások tartottak ebben a témakörben előadásokat – másrészt pedig a könyv-, könyvtár- és irodalomszociológia múltja és főként jelene (*Csúry István, Kovács Kálmán, Juhász Ferenc, Durkó Mátyás* előadásai), de minden alkalommal megszólaltak a bemutatkozó könyvművészek is. Az említettekkel együtt bizonyították a „*Gutenberg galaxis*” életerős múltját és eleven, korántsem lebecsülendő jelenét.

Az Egyetemi Könyvtár kiadványainak további sorozatai főként tudományos értékű forrásközlések, repertóriumok és közhasznú bibliográfiák. 1980-ban jelent meg a *Ti-*

szántúli Régi Kéziratok első füzeteként *Gulyás István tanári önvallomása*, a „párbajozó tanáré”, akiről a *Nagyvárad Napló*-ban (1901) még *Ady Endre* is megemlékezett. Gulyás lányai és fia (*Gulyás Pál*, a költő) számára készített emlékirata, emellett *A tanári függetlenségről* tartott egykori előadás (1911) kéziratának faksimile-közlése érdekes kortörténeti és pedagógiai dokumentum, és nemcsak debreceni vonatkozásai okán. Hiszen a nagyhírű tanár Debrecen előtt Budapesten és Nagykőrösön tevékenykedett, „talán az egyetlen kedves tanárának” kéziratából a Kelet Népeben még *Móricz Zsigmond* is közölt részleteket. Ezúttal a teljes szöveg kitűnő dokumentáció kíséretében (*J. Gulyás Margit* munkája ez) olvasható, a hasonmás akár egy röpirattal felérőn időszerű.

Hasonlóan szélesebb, egyben helytörténeti értékkel bírnak az 1975 óta megjelenő *Tiszántúli Időszakos Kiadványok Repertóriumai*, így a *Debreceni Néplap* (1944–45), a *Csokonai Lapok* (1850), a *Magyarok* (1945–49), a *Debreceni Képes Kalendárium* (1901–1948), a *Debreceni Szemle* (1927–1944), a *Kelet Népe* (1935–1942), a *Magyar Exlibris* (1935–36) és a *Debreceni Főiskolai Lapok* (1896–1914) szépen sorakozó, olykor tematikusan csoportosított, szakszerűen feltárt és prezentált repertóriumai, megkönnyítve a kutatók munkáját, dokumentatív értékükkel maguk is nem kicsiny kutatómunka eredményei.

Ugyanígy a *Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Könyvtárának Bibliográfiai Kiadványai* sorozata is, melyből *Juhász Izabella: A Debreceni Ady Társaság bibliográfiája (1927–1951)* és a *Byron Magyarországon – Pukánszky Fábán Judit* munkáját – emeljük ki. Mindkét tudományos igényű sorozat elkerülhetetlen és immár nélkülözhetetlen forrás a kutatás és érdeklődés előtt. Jelezve egyben a további út feladatait: más debreceni folyóiratok, társaságok és hírességek (pl. költők: *Csokonai, Tóth Árpád, Nagy Zoltán, Gulyás Pál, Pákozdy Ferenc* és mások) útjának és munkásságának dokumentatív feltárását, mindezek nyilván szerepelnek a könyvtár tudományos munkatársainak tervei között.

Az intézmény kiemelt feladatának tartja – módfelett helyesen így – az Egyetem munkatársainak szolgálatát, a tanárok tudományos munkásságának segítése mellett mindezek feltárását és jegyzését. Ebben a feladat körben két jeles bibliográfiai sorozata él. Egyrészt a *Debreceni Egyetemi Bibliográfia* (Bibliographia Universitatis Debreceniensis), melynek 1981-ben megjelent második kötete a *Bölcsészettudományi Kar* tanárainak publikációs munkásságát foglalja össze 1956–1975 között. Az egyetemi intézetek rendjében, lexikális rövideggel a címjegyzék előtt az itt tanító munkatársak Debrecenben eltöltött idejét.

A gazdag névsor jórészt ismert egy-egy tudományág művelői és az érdeklődők előtt, a vaskos kötet 300 lapon tárja fel a bőséges tudományos, egyben népművelői értékű munkásságot, amelyet az Egyetem tanárai folytattak a jelölt időpontok között. Nem kevés kiemelt értékű mű: könyvek és tanulmányok, cikkek és ismertetőik követik egymást, a kötet névmutatója az utóbbi két évtized jeles hazai tudományos alkotógárdáját sorolja fel. Debrecen a bölcsészettudományok kiemelkedő hazai műhelye.

Külön sorozat – *A Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Tanárainak Munkássága* – mutatja be 1971 óta az Egyetem legismertebb professzorainak tevékenységét. Így a néprajztudós *Gunda Béla*, a geográfus *Kéz Andor* (1891–1968), az irodalomtörténész *Juhász Géza* (1894–1968), *Kardos Pál* (1900–1971), *Julow Viktor* (1919–1982), *Bán Imre* és *Barta János* professzor könyveinek és tanulmányainak, szövegki-

adásainak és közleményeinek, ismertetéseinek, vitáinak és interjúinak összegyűjtött bibliográfiája a megjelentek között. Megannyi ismert és értékeremtésben gazdag élet-pálya ez, mindezek jeles foglalata a sorozat egy-egy füzete. Fájdalom, hogy néhány alkalommal a bibliográfia már lezárt életmű fejezete lett.

Úgy tűnik, hogy a dokumentatív, szövegközlő és bibliografikus sorozatok alkotó módon szolgálják a hazai komplex kutatást, gazdag műhelybe engednek bepillantani. Várjuk a folytatást, a legutóbb jegyzett sorozatban pl. a történész *Szabó István* (1898–1969), a nyelvtudós *Csűry Bálint* (1886–1941), az irodalomtörténész és népművelő *Hankiss János* (1893–1959) egyszemélyes bibliográfiáját az ígértek között.

Bodri Ferenc

A néprajz a vidéki múzeumi évkönyvekben (1977–1980)

Pontatlanul és hiányosan tájékozódik a magyar néprajz teljesítményeiről, aki nem tartja számon a vidéki múzeumok megélnékült kiadói tevékenységét. A megyei múzeumigazgatóságok megszerveződése, a közművelődési és tudományos intézményként definiált múzeumok megyei tanácsi irányítása óta (1962–1963) az új gyűjtésű, lokális kötődésű anyag publikálását – a helyi kutatások szervezésével-finanszírozásával együtt – elsősorban a megyeszékhelyek múzeumai vállalják. Ami azt jelenti, hogy megsokasodván a publikációs fórumok, mind nehezebb – a többé-kevésbé következetes bibliográfiai számbavétel ellenére – az újabb kutatások jellemző tendenciáinak és eredményeinek megismerése. Ha „nehezebb”, a pontatlan és hiányos tájékozódás – jóllehet a filológiai igénytelenség szinonimájának tetszik – nemcsak a tájékozódót minősíti, inkább annak kifejezője, hogy a lehetőségek, a társadalmi szükségletek vonzásában születő néprajzi közlemények gondolati és szervezeti szétaprózottsága a magyar társadalomfejlődés logikus – már-már törvényszerű – „végeredménye”. A filológiai tájékozódás nyilvánvaló zavarait társadalmi jelenségként érzékelve különösen indokolt tehát, ha újra és újra számbavesszük, mérleljük azokat a szándékokat és törekvéseket, melyek jelen vannak ugyan a magyar néprajzi kutatásokban, eredményeik mégis az érdeklődés periferiáján szerénykednek.

Az évkönyvek, s a hasonló szerkezetű, de nem éves rendszerességű tanulmánygyűjtemények a magyar (s általában az európai) múzeumok legjellemzőbb, a múzeumi gondolattal csaknem egyidős kiadványtípusát jelentik. Mert a múzeumban folyó természettudományi, régészeti, történeti, néprajzi, művészettörténeti kutatások folyamatos publikálását vállalják, a kezdetek – Magyarországon a századforduló – óta a „vegyes tartalom” és laza szerkezet vált a legfőbb jellemzőjévé az ilyen köteteknek. Az egyes múzeumok évkönyveinek tematikai és szerkezeti különbségei tehát pontosan tükrözik a múzeumi szakágaknak az adott múzeumra jellemző arányait. Ha úgy találjuk, hogy néhány dunántúli megye múzeumi évkönyvében kisebb a néprajz részesedése, mint például a régészeté, az arányok egyszersmind e szakágak szervezettségi színvonaláról, szakember ellátottságáról is informálnak. S ugyanígy: ha Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest vagy

Hajdú-Bihar megye évkönyveiben lényegesen nagyobb a néprajzi publikációk részaránya, ez az itteni múzeumok koncepciózusabb kutatás-szervezésének következménye elsősorban, nem az eltérő szerkesztői szándékok folyománya. Különösen szembetűnő a lokális néprajzi érdeklődésnek az évkönyvekben így tükröződő területi aránytalansága, ha azt is hozzátesszük: természetesen nem az évkönyv jelenti a vidéki múzeumokban dolgozó etnográfusok egyetlen publikációs lehetőségét. Alkalmi kiadványokat, füzet- és kismonográfia-sorozatokat is rendszeresen kiadnak a múzeumok, s éppen azokban a megyékben, ahol az évkönyvekben is a néprajz kedvezőbb aránya figyelhető meg, ezekben az egyéb kiadványokban szintén feltűnő a néprajz nagyobb részesedése. Az 1970-es években különösen megszorodtak – elsősorban Hajdú-Bihar, Békés és Csongrád megyében – a munkaközösségi szervezésű, helyi tanácsi kiadású falu- és városmonográfiák, s ezekben az eredendően helytörténeti feldolgozásokban figyelemre méltó terjedelemben vannak jelen a történeti szempontokkal többé-kevésbé egyeztetett, új gyűjtéseket feldolgozó néprajzi tanulmányok – a helyi múzeumokban dolgozó etnográfusok dolgozatai. Az évkönyvek „vegyes tartalmában” kifejeződő szakági arányokból ezek szerint meglehetősen biztonsággal következtetni lehet a néprajzi kutatások megyénként különböző teljesítményszintjére. Ebből a tapasztalatból azonban kockázatos lenne tovább következtetni, s azt feltételezni, hogy a folklorizmus fogalmával körülírható társadalmi érdeklődést, „kihívást”, illetve annak hiányát is kifejezi a publikációs jelenlét. Inkább a szubjektív tényezőknek – pl. a múzeumvezetők szakképzettségének-érdeklődésének, a tanácsi finanszírozás különbségeiből levezethető szakemberellátottsági különbségeknek – az elsődlegesen meghatározó szerepét kell hangsúlyoznunk. Vagyis: a területi aránytalanságok jórészt a „véletlenektől” befolyásoltak.

Az évkönyv – említettük – a folyamatos és rendszeres múzeumi munka legevidensebb dokumentumaként favorizált, történetileg kialakult kiadványtípust jelent. Ezt a „modell” követték azok a múzeumok is (pl. a pécsi, a debreceni, a miskolci), melyek a századfordulón vagy az 1930-as években kezdeményezett helyi előzményekre hivatkozva az 1950-es években újraindították sorozataikat, s azok is, amelyek csak a megyei igazgatóságok megszerveződése után vállalhatták az önálló könyvkiadást. Az egyes évkönyvek sorozattá rendeződésének történetét azonban nem feladatunk nyomonkövetni, csupán az eredményt konstatáljuk: az 1970-es évek végére a 19 megye csaknem mindegyikében rendszeresen jelennek meg évkönyvek. (Kivétel Komárom megye, ahol az 1960-as években kiadott egyetlen kötetnek nincs folytatása; Zala megye, ahol alkalmi tanulmánygyűjtemények után a levéltár, a múzeum és a könyvtár közös évkönyvet jelentet meg, és Szabolcs-Szatmár megye, ahol több mint tíz esztendeje elakadt az 1950-es években indult sorozat.) Egyes megyékben a megyei múzeum mellett a tájmúzeumok is kiadtak néhány évkönyvkötetet (Hajdú-Biharban Hajdúböszörmény és Berettyóújfalu, Pest megyében Nagykőrös), ezek sorozattá szervezhetőségéről azonban még korai lenne nyilatkozni, s különösen a kiadványtípus további kiterjedésének tendenciájára következtetni. Másutt a „vegyes tartalommal” való szakítás szerkesztői szándékát figyelhetjük meg: a Bács-Kiskun megyei múzeumok évkönyve, a Cumania, kötetei szakági tanulmánygyűjteményként (Archaeológia, Ethnographia, Historia) jelentek meg; a Békés, a Csongrád és a Pest megyei évkönyvekben monográfiák, monográfia igényű tanulmánygyűjtemények is helyet kaptak, jóllehet itt sem mondtak le a „vegyes” kötetekről. Ha kiemelkedően fontos eseménye is a néprajznak az ilyen tematikus

gyűjtemények, monográfiák publikálása (pl. *Bálint Sándor* három kötetes Szeged monográfiája, a Börzsöny vidékéről, illetve Nagykőrösről készített tanulmánykötet¹), aligha valószínű, hogy az évkönyv-szerkesztés ezt az irányt követni tudná.

A következőkben négy esztendő évkönyv-termésének néprajzi érdekű szemlészésére vállalkozunk, követvén a szakág közkeletű témakezelését. Egy-egy néprajzi téma többszörös vizsgálata, más témák „elhanyagolása” önmagában is tanulságos képet ad az érdeklődésről, a témakezelés öröklött mechanizmusairól, indokolt tehát az értelmezés-kommentálás tematikus szempontja. Azt azonban hangsúlyoznunk kell, hogy a fentebb jelzett területi aránytalanságokat – a dunántúli kötődésű közlemények viszonylag csekély mennyiségét – ilyen szempontú összefoglalással aligha érzékeltethetjük.

A néprajz kutatástörténeti jelentőségű aktuális eredményeiről, eseményeiről első sorban a majd-minden évkönyv közölte éves beszámoló jelentésekből tájékozódhatunk. Kutatástörténeti érdekűek azok a dolgozatok is, melyek a múzeumok kiadásában 1974–1976 között megjelentetett néprajzi tanulmányokat kritikusan értékelték, s a kutatások főbb tendenciáiról is informálnak.² Veszprém megye néprajzi kutatásának közel egy évszázados történetét bibliográfiailag teljességre törekedvén foglalta össze *Vajkai Aurél*, akinek sokoldalú munkásságát viszont 75. születésnapját köszöntő dolgozattól ismerhetjük meg.³ A Bács-Kiskun megyei múzeumi gyűjtemények szervezésében úttörő érdemű Szalay Gyula és Bellosics Bálint munkásságát életrajzi elemzések mérték fel,⁴ Herman Ottó gyűjtőmódszerét, *A magyar halászat könyve* keletkezéskörülményét pedig forráspublikáció segít alaposabban megismerni.⁵

A település-rend és a paraszti építkezés ökológiai, gazdasági és funkcionális összefüggéseinek többoldalú elemzését a Börzsöny vidékéről készített tanulmánygyűjtemény vállalta a legkövetkezetesebben. *Novák László* a falusi telkek bemutatását a háttérhasználat történeti változásainak gazdaságnéprajzi értelmezésével kapcsolata össze; *Halász Péter – Suda Vilmos* az épületszerkezetek, a felhasznált anyagok és az alkalmazott technikák változásait is, a lakáshasználat módosulásait is példásan dokumentálta; *I. Sándor Ildikó* a lakóház tüzelőberendezésének újkori átalakulását vizsgálva jutott el a népi építészet történetére általánosítható következtetésekhez.⁶ A kevésbé ismert Nógrád megyei és jársági kétbeltelkű településekről (a szérűskertek funkciójáról) egy-egy, a történeti források néprajzi értelmezését vállaló feldolgozás készült.⁷ *Bakó Ferenc* társadalomnéprajzi aspektusból: a rokonsági szervezetet bemutatva ismertette Mátrarecske településrendjét.⁸ A Duna–Tisza közéről *Sztrinkó István* közölte kezdetleges falazó-technikák, falszerkezetek inkább „újra-felfedezett” primitivizmusnak, mint megőrzött archaikumnak minősíthetők.⁹ A Csongrád megyei mezővárosoknak és tanyáknak lakóépületeiről is, melléképületeiről is készültek inkább a formai kérdésekre ügyelő adatközlő dolgozatok, s ezek némiképp árnyaltabbá teszik ismereteinket, ha nem hatnak is a felfedezés erejével.¹⁰ A Fejér megyei Mezőség építészeti emlékeiről viszont *Kücsán József* közleménye előtt eléggé felszínes ismeretekkel rendelkezünk.¹¹ Észak-Borsod és Gömör határos területén jellemző szénatároló építmény bemutatását a gazdasági és ökológiai viszonyokkal való összefüggés elemzése, tehát a vizsgálati módszer avatja kiemelkedő értékűvé.¹² A lakáskultúra újkori változásait a Duna–Tisza köze tanyavilágáról, a Fertő vidékéről és a Nógrád megyei volt uradalmi cselédekről készített elemzésekből ismerhetjük, bár ezek a dolgozatok nem a szociológiai életmódvizsgálatok egzakt adatfelvételi módszerével készültek.¹³

A gazdálkodásról egy-egy termelési ág (vagy annak is részlete) leírását-elemzését vállaló feldolgozások készültek, a paraszti üzem szerveződéséről (az ágazatoknak, illetve az önellátásnak és áruterelésnek az arányait meghatározó döntési folyamatokról, alternatív szituációkról) és a technológiai lehetőségek fejlődéséről tehát csak közvetetten informálódhatunk. Leginkább a Börzsöny-vidék földművelését, szőlőművelését, állattartását és erdei hasznvételeit külön-külön ismertető, de a gazdálkodásról monografikus teljességet adó tanulmányokból, ha hiányoljuk is a részeredmények egymásra vonatkoztatását.¹⁴ Ezen túl: a földművelésről és a szőlőművelésről-borkezelésről szám-bavehető új eredmények eléggé periférikus jelentőségűek.¹⁵ Az állattartással kapcsolatos ismereteinket a figyelemre alig méltatott kis-állatokról (a kecskéről, a szamárrol), valamint a legeltetés szervezetéről írott dolgozatok alapvetően gazdagítják.¹⁶ A paraszti gazdálkodás szempontjából mind periférikusabb jelentőségű halászat Herman Ottó klasszikus monográfiája (1887) óta folyamatos kutatásáról *Szilágyi Miklós* készített kritikai szemlét, elméleti és módszertani szempontból mérlegelve az őstörténeti következtetések és az agrártörténeti kutatásokkal konfrontált, az üzemszervezeti változásokat vizsgáló elemzések lehetőségeit.¹⁷ *Solymos Ede* a történeti források néprajzi felhasználására a Kalocsa–Mohács közötti Duna-szakasz feudalizmuskori bérleti viszonyainak, a távolsági halkereskedelemnek, valamint a tolnai német halászok alkotta halászcéh belső szervezetének tüzetes elemzésével mutatott módszertanilag is jól használható példát.¹⁸ Az archaikus vadfogási módok, orrvadász módszerek Keszthely környékén megfigyelt, mintaszerűen dokumentált leírását *Petánovics Katalin* készítette el.¹⁹

A háziiparokról, kisiparokról lokális, s általában egy-egy mesterséget ismertető anyagközlések, részfeldolgozások jelentek meg. A paraszti kender-megmunkálás munkamenetét Borsod-Abaúj-Zemplén megye táji és etnikai tagoltságára figyelve, monografikus szemlélettel vizsgálja *Dobrossy István* és *Fügedi Márta* – az eddig publikált részletekből kitetszően.²⁰ A vízimalmok jelentőségét csak a Körös-vidék, illetve a váci Duna-szakasz ilyen tárgyú történeti forrásainak értelmezéséből, egyéb malmokét apróbb közleményekből ismerhetjük.²¹ Az óbányai (Baranya megye) fazekasságot monografikus igénnyel vizsgálta, s megfigyeléseit részletekben publikálta *L. Imre Mária*,²² a tiszántúli központokban református egyházi megrendelésre készült reprezentatív kerámia- emlékeket pedig *Takács Béla* mutatta be.²³ A miskolci, illetve kiskunfélegyházi fésűs mesterségről, a mezőberényi szücsmesterségről az esztétikumot is érzékeltető feldolgozásokat olvashatunk.²⁴ A képfestő mesterséget évtizedek óta monografikus igénnyel tanulmányozó *Domonkos Ottó* ezúttal a regionális piac-körzetek kialakulását elemezte egy tanulmányban.²⁵ Kisebb közlemények tájékoztatnak a takácsok munkájáról, valamint a szűrposztó készítő manufaktúrákról.²⁶ Gyűjtemény-ismertetések készültek több háziipari vagy kisipari előállítású tárgycsoportról, így a debreceni Déri Múzeum mángorlóiról, ívócsanakjairól, asztalos-munkáiról,²⁷ a pécsi Janus Pannonius Múzeum pásztorfaragványairól, ácsolt ládáiról, festett bútorairól.²⁸ A kisipar céhes szervezeteinek megismerését részben történeti forráselemzések, részben a múzeumokban őrzött tárgyi emlékeket ismertető közlemények segítik.²⁹

A teherhordás-közlekedés ismeretét a szekérről írott két Vas megyei közlemény,³⁰ és az észak-bihari falvak cipekedési módjait bemutató anyagközlő dolgozat segíti.³¹ A történeti forráselemzés módszere miatt kiemelkedő értékű *Bárh János*nak a dunai rév-

átkelés technikai részleteit is, jogi vonatkozásait is feldolgozó tanulmánya.³² *Dankó Imre* – a vásárokkal foglalkozó kutatásait folytatva – ezúttal a távolsági árucseres-kapcsolatok és a társadalmi-kulturális érintkezés összefüggéseinek elemzési lehetőségeit vizsgálta fel.³³

Feltűnően kevés dolgozat foglalkozik a saját előállítású, illetve az árucseres kapcsolatok révén megszerzett termékek felhasználásának kérdéseivel. A táplálkozási kultúra jellemzését (Balmazújváros német eredetű csoportjától gyűjtött anyag ismertetésével) *Vajda Mária* végezte el.³⁴ A leganyaggazdagabb népviseleti tanulmányt *Kerékgyártó Adrien* készítette: az Ipoly-menti falvakban gyűjtött anyagát közölte a Börzsöny-monográfiában.³⁵ A szomszédos táj – Nógrád megye – egyik uradalma cselédjeinek öltözködési szokásait *Zólyomi József* írta le, újabb részletekkel gazdagítván a maga uradalmi cselédek életmódjával-kultúrájával kapcsolatos, mind elmélyültebb kutatásait.³⁶ A dél-dunántúli népviseletekről vizsgálati szempontokban gazdag áttekintést s új gyűjtési anyagot is adnak egy Szekszárdon megrendezett tudományos tanácskozás előadásai,³⁷ melyek egyike (a XVIII–XIX. század, Somogy megyei írásos forrásokat a népviselet történetének felvázolásához felhasználó dolgozat) kibővített formában is megjelent.³⁸

A paraszti társadalom strukturálódásának és a kultúra hagyományozódásának törvényszerűségeit nemcsak az evidensen néprajzi problematikájú tanulmányok segítik megismerni. Az elmúlt évtizedekben feltűnően megélnékült mezőváros-kutatások – melynek eredményeit elsősorban a helyi (tanácsi) kiadású monográfiák, tanulmánykötetek publikálták – társadalomtörténeti és agrártörténeti stúdiumokat a néprajzi aspektusú társadalmelemzésekhez közelítették, aminek kettős következménye van: a történeti feldolgozások is jól értelmezhető anyagot kínálnak a társadalomnéprajz számára, s a társadalomnéprajz is mind módszeresebben igyekszik kiaknázni az archivális forrásokat. A leginkább figyelemre méltó eredményeket a korábbi évtizedekben már részletesen, a modell-alkotás igényével tanulmányozott Nagykőrös mezővárosi fejlődésének ismételt vizsgálata hozott. A mezővárosi jobbágyok és nemesek jellegzetes kompromisszumán épülő feudalizmuskori önkormányzat működési formáit és teljesítményeit *Novák László* adatelemzéseiből, a város szervezet kapitalizmuskori átalakulását és a különböző gazdasági helyzetű parasztgazdaságok üzemszervezési gyakorlatát *Szabó István* – *Szabó László* dolgozatából ismerhetjük meg.³⁹ Más városokról-mezővárosokról (Debrecenről, Sárvárról, Győről, Szentendréről) történeti részfeldolgozások adatai és következtetései alapján alakíthatunk ki vázlatos képet, ha a feudalizmuskori társadalmi szervezetet és önkormányzatot akarjuk tanulmányozni.⁴⁰ A paraszttársadalom recens módszerrel leírható csoportszerveződéséről és kapcsolatrendszeréről egyébként (az idézett nagykőrösi tanulmányon túl is) *Szabó László* publikálta (részben *Szabó István*nal közösen) a legszerteágazóbb problematikájú, s több vidékre érvényes feldolgozásokat. A vérségi és (műrokoni), valamint a lokális csoportoknak a munka és szórakozás érdekeit szolgáló együttműködését is, a falu vertikális tagolódásának következményeit is részletesen dokumentálták a Börzsöny-kötetben megjelent közös dolgozatukban; *Szabó László* általánosító igénnyel, bizonyító anyagát az egész országra kiterjesztett terepmunkából merítve, foglalkozott a vérségi (rokoni) kapcsolatok átalakulási folyamatával, és a néprajzi (vagy etnokulturális) csoportként meghatározható Jászság kulturális integrálódását elősegítő tényezők közül a Jászkunság 1745-ös redemptió-

ját elemezte.⁴¹ A lokális részvizsgálatokról szólva: a szlavóniai magyarság közelmúltra jellemző rokonsági rendszerének vázlatát *Cseh István* publikálta; Karcag házassági kapcsolatainak endogám és exogám tendenciáit *Örsi Julianna* mutatta be, elemzéseinek forrásbázisául a történeti forrásokat is felhasználva; *Fegyő János* a ráckevei földművesek céhszerű, vallási célú, ceremoniális szervezetéről közölt dolgozatot; *Janó Ákos* pedig a forrásfelhasználás lehetőségeire is rámutatva elemezte a fonót, mint a társasmunka és közösségi szórakozás intézményét.⁴²

A paraszti társadalom és kultúra változásait, illetve táji változatait néhány, elméleti megfontolásokkal is konfrontált elemzés segít megismerni. A laza munkaközösségi keretekben több mint egy évtizede tanulmányozott észak-magyarországi palócság – mint etnokulturális csoport – körülhatárolásának problémái ismételtelen megfogalmazódtak; program-értékű részfeldolgozás készült a századforduló körül nagy tömegeket megmozgató amerikai kivándorlás kulturális hatásáról, és a jelenkori társadalmi-gazdasági fejlődés kutatásának néprajzi módszerű dokumentálását is megkísérelte egy kutató.⁴³

Az egy falu vagy kisebb tájegység szokás-szerű cselekményeinek, közösségi tevékenységet szervező normarendszerének bemutatására vállalkozók jórészt konvencionális témakezeléssel oldották meg feladatukat: vagy az emberi élet sorsfordulóit, vagy a naptári ünnepeket fogták fel legfőbb rendező elvnek. Egy Nógrád megyei uradalom cselédjeiről készült szokásleírás mindkét rendező elvet érvényesíti, mások megelégedtek az emberi élethez, annak valamely szakaszához, illetve egy-egy ünnepkörhöz fűződő szokások bemutatásával.⁴⁴ A szokások rendszerszerűségét jobban érzékeltetik azok a dolgozatok, melyek a hiedelmek és a közösség cselekvési mechanizmusai összefüggését-kapcsolatát vizsgálták. Nagykörösről *Barna Gábor* a társadalomtörténet tényeivel is egyeztetett összehasonlító tanulmányt készített.⁴⁵ *Gulyás Éva* a jászágiak Vendeltiszteletéből kiindulva országos áttekintést adott a szakrális folklór és az állattartással kapcsolatos szokások-hiedelmek történeti megfeleléseiről.⁴⁶ *Kapros Márta* a hiedelem- és szokásrendszerbe ágyazottan mutatta be néhány Ipoly menti faluból a terhesség és születésszabályozás normáit, szokáscselekményeit.⁴⁷ A társadalmi élet más megnyilvánulásaiival keresett kapcsolatot *Novák László*, aki a Duna–Tisza-közi református temetők sírjeleit bemutatva a temetkezési szokások szemantikai vonatkozásait hangsúlyozta, és *Igaz Mária*, aki a Börzsönyi falvak gyermekjátékai közül főleg az esztétikai értékeket emelte ki.⁴⁸ A hiedelemrendszer megismerése szempontjából – a már idézettekén túl – *Gulyás Éva* Börzsöny-vidéki összefoglalása a leginkább figyelemre méltó, melyet szerencsésen egészít ki egy, a racionális és irracionális gyógymódokat bemutató anyagközlés.⁴⁹ A gyógyászat hiedelem-háttéréről egyébként is több adatközlő dolgozat született.⁵⁰

A szöveg-folklór témájú tanulmányok, közlemények jellegzetesen műfaj-szemléletűek, ha esetenként rámutatnak is a szerzők a folklórjelenségek és a paraszti kultúra más megnyilvánulásai alkotta rendszerre. A részfeldolgozásra vagy anyagközlésre vállalkozó közlemények közül kiemelkedik *Voigt Vilmos* irodalom és folklór kölcsönhatását, e kapcsolatnak történetileg konkretizált változásait az állatmesék példáján felmérő összegzése.⁵¹ A két Duna–Tisza közéről való mese-közlés a délszláv és magyar lakosságú falvak kulturális kölcsönhatásának tanulságos példája.⁵² A mondákról való ismereteinket baranyai, borsodi, vasi és zalai történeti- és hiedelem-monda közlések, elemzések gazdagítják.⁵³ A történeti tudatról – a mondák mellett – tanulságosan informál a

múltra emlékezést primér (vagy secunder) élménytörténetek alapján vizsgáló néhány dolgozat,⁵⁴ és egy XIX. század első felében élt nábob (Józsa Gyuri) köré szövődtött anekdotakör feldolgozása is.⁵⁵ A kisebb, s ritkán vizsgált műfajokról szólva: egy vadászadománk kultúrtörténeti összefüggéseit *Gunda Béla* ismertette; a század első felében gyűjtött imádságokat Berze Nagy János hagyatékából közölte *Banó István*; *Mándoki László* pedig a monografikus összegzés igényével tanulmányozott találós kérdésekről készített hiányt pótló közleményeket.⁵⁶ A magyarországi délszláv anyagot hozó népdal- és ballada-közlések mellett⁵⁷ mindössze *Együd Árpád* lánctersekről készített összefoglalása és két paraszti eredetű kéziratot könyv bemutatása képviseli a verses folklórműfajokat.⁵⁸

A vidéki múzeumok évkönyveinek négy évi termése természetesen nem alkalmas arra, hogy akár az elméleti és módszertani igényességéről, akár a teljesítményszintről általánosító következtetéseket fogalmazzunk meg. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a sok egyéb publikációs lehetőség, illetve a szerkesztési-nyomdai átfutási idő kiszámíthatatlansága eléggé esetlegessé tesz minden ilyen „mintavételt”, néhány jellemző tendenciára azért felfigyelhetünk:

a) A néprajzi közlemények vitathatatlan értéke a közzétett új gyűjtésű anyag, szükségtelen tehát szóvá tenni az elméleti és módszertani tájékozódás eléggé szűkös voltát. A témaválasztás aránytalanságai viszont eléggé feltűnőek. Különösen a folklór-témájú publikációk esetlegessége, és egy-egy partikuláris jelentőségű részkérdésnek az egyéni érdeklődéstől, alkalmiságtól motivált, nem a tudomány szak szükségleteiből eredeztethető többszörös leírása jelenti a legkirívóbb aránytalanságot.

b) Néhány megyében határozott törekvés volt a részfeldolgozásoknak valamilyen táj kutatási koncepcióba integrálására, egészében mégis inkább a magyar néprajz feltételezett igényeihez igazodó egyéni kutatói szándékok munkáltak. Vagyis a publikációs lehetőségek kiszélesedésével általában nem járt együtt a regionális kutatások speciális módszereinek kimunkálása, és bátortalanul fogalmazódott meg az egy-egy múzeumi gyűjtemény jelentette forrásbázisra ráépülő feldolgozások igénye.

c) Jónéhány példa van ugyan a más-más megyében dolgozó néprajzos muzeológusok együttműködésére, a megyehatáron túl végzett kutatómunka s az eredmények publikálására, jellemzőbb azonban a közigazgatási határokat tudomásul vevő „belterjes” vizsgálódás – a kényszerű horizontszűkítés minden előnyével és hátrányával.

Jegyzetek

1. Bálint Sándor: A szögedi nemzet – A szegedi nagytáj népelete c. monográfiája *A Móra Ferenc Múzeum Évkönyve (=MFME)* egymást követő három kötetének mellékleteként jelent meg (1976-ban, 1977-ben és 1981-ben). A Börzsöny néprajza c. kötet a *Studia Comitatus* 5. kötete (Szentendre, 1977.); a sorozat egyéb kötetei részben vegyes tartalmúak, részben szakági tanulmánygyűjtemények. *A Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei* eddig egyetlen kötete a várossal szóló történeti-néprajzi tanulmánygyűjteményt publikált. Békés megyében a korábbi időszakban jelentettek meg szakági tanulmánygyűjteményt és néprajzi monográfiát.
2. Gráfik Imre: A múzeumok 1974-1976. évi kiadványainak témaválasztása. *A szekszárdi Béni Balogh Ádám Múzeum Évkönyve (=BBAMÉ)* VIII–IX. (1977–1978) Szekszárd, 1979, 261–265; Kunt Ernő: A múzeumok folklór vonatkozású kiadványairól (1974-1976). Uo. 266–271;

- Szilágyi Miklós: Múzeumaink tárgyi néprajzi publikációi 1974–1976-ban. Uo. 1979. 271–279.
3. Vajkai Aurél: Néprajzkutatás Veszprém megyében. *A Veszprém megyei Múzeumok Közleményei (=VMMK)*, 13. (1978) 305–328; Petánovics Katalin: Dr. Vajkai Aurél 75 éves. *VMMK*, 14. (1979) 11–18.
  4. Fazekas István: Emlékezés Szalay Gyulára. *Cumania*, V. Ethnographia, Kecskemét, 1978. 375–383; Báldy Flóra: Egy néprajztudós, Bellosics Bálint életútja, és tudományos hagyatékából a „Nagybaracscai lakodalmi szokások”. Uo. 371–374.
  5. Bárdosi János: Chernel István fertői és hansági kutatásai. (Különös tekintettel a népi halászatra.) *Savaria*, 9–10. (1975–1976) Szombathely, 1980. 175–204.
  6. Novák László: A Börzsöny északnyugati vidékének település-néprajzi viszonyai. *Studia Comitatensia*, 5. Szentendre, 1977. 243–307; Halász Péter–Suda Vilmos: A népi építészet és a lakáshasználat változása a Börzsöny vidékén. Uo. 309–355; I. Sándor Ildikó: Tüzelőberendezések változása a Börzsöny vidékén. Uo. 357–398.
  7. Zólyomi József: Kétbellelki település emlékei Sámsonházán. *Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve (=NMMÉ)* III. (1977) 183–208; Kocsis Gyula: A jákóhalmi szérűskertek élete a 18–19. században. *Szolnok megyei Múzeumi Évkönyv (=SZMMÉ)*, Szolnok, 1978. 183–202.
  8. Bakó Ferenc: Palóc hadas település a Mátraalján. *Az Egri Múzeum Évkönyve (=EMÉ)*, XVI–XVII. (1978–1979) Eger, 1980. 217–243.
  9. Sztrinkó István: Primitív faltechnikák az illanci tanyák népi építkezésében. *Cumania*, V. (1978) 143–157.
  10. Tóth Ferenc: Anyag és technika Makó népi építészetében. (=MFME, 1976/77–1.) Szeged, 1978. 171–232; Lele József: A Tápairét tanyái. Uo. 253–281; Szeiti Tibor: Kerekólak Csongrád megyében és a Vásárhelyi pusztán. Uo. 283–314.
  11. Kücsán József: Adatok a Mezőföld déli részének népi építkezéséhez. *Alba Regia*, XVII. (Székesfehérvár, 1979) 307–333.
  12. Paládi-Kovács Attila: Gazdasági épületek Észak-Borsodban és Gömörben. – A rakodó. *A Herman Ottó Múzeum Évkönyve (=HOMÉ)* XIX. (Miskolc, 1980) 209–225.
  13. Égető Melinda: A lakáshasználat változásai a szanki tanyákon az utolsó száz évben. *Cumania*, V. (1978) 159–197; S. Lackovits Emőke: A lakáskultúra a Fertő mentén, II. *Arrabona*, 19–20. (Győr, 1977–1978) 279–295; Zólyomi József: A Mailáth-uradalom cselédjeinek lakáskultúrája a két világháború között. *NMMÉ*, IV. (1978) 201–225.
  14. Ikvai Nándor: Földművelés az Ipoly és a Börzsöny között. *Studia Comitatensia*, 5. 129–217; Novák László: A Börzsöny-hegység ÉNY-i vidéke falvainak szőlőművelése. Uo. 219–240; Kocsis Gyula–Nagy Varga Vera: Perőcsény és Vámosmikola állattartása. Uo. 93–127; Szabó István–Szabó László: Az erdő szerepe az Ipoly-völgy községeinek életében a jobbágy felszabadítás után. Uo. 71–91.
  15. Szabó László: Wortgeschichtlicher Hintergrund eines Gegenstandes. *SZMMÉ*, 1978. 169–182; Börcsök Vince: Adatok a szegediek borkereskedelméről és borfogyasztásáról. *MFME*, 1976/77–1 (Szeged, 1978) 233–251.
  16. Viga Gyula: Kecsketartás az Aggteleki-karszton. *HOMÉ*, XVI. (1977) 311–343; Uo: Helynévi adatok a magyar kecsketartáshoz. *HOMÉ*, XIX. (1980) 227–237; Uő: Északkelet-magyarországi adatok a szamártartáshoz. *HOMÉ*, XVII–XVIII. (1979) 281–298; Szabó István: Legeltetési társulatok a Tiszazugban. *SZMMÉ*, 1979–1980. (Szolnok, 1980) 201–221; Petercsák Tivadar: Az erdő szerepe a hegyközi állattartásban. *HOMÉ*, XVI. (1977) 295–310; Uő: Közbirtokelesség, legeltetési társulatok a Hegyközben. *HOMÉ*, XVII–XVIII. (1979) 261–280.
  17. Szilágyi Miklós: A magyar halászat néprajzi kutatásának elméleti és módszertani problémái. *Cumania*, V. (1978) 7–41.
  18. Solymos Ede–Solymosné Göldner Márta: A kalocsai érsekuralom halászati szerződésai 1725–1916. *Cumania*, V. (1978) 43–96; Uők: Győri halkereskedők Baranyában a 18. században. *A Janus Pannonius Múzeum Évkönyve (=JPMÉ)*, XXIII. (1978) (Pécs, 1979) 271–284; Solymos Ede: A tolnai halászcéh. *BBAMÉ*, VIII–IX. (1977–1978) 133–177.
  19. Petánovics Katalin: Népi vadfogások emlékei Keszthely környékén. *VMMK*, 13. (1978) 329–354.

20. Dobrossy István–Fügedi Márta: A paraszti kenderfeldolgozás előkészítő munkafázisai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *HOMÉ*, XVII–XVIII. (1979) 299–315; Uők: A kenderfeldolgozás törő és rostpuhító eljárásainak munkaeszközei és terminológiai Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. *HOMÉ*, XIX. (1980) 239–260; Uők: Etnikai határok és nemzetiségi hatások Borsod-Abaúj-Zemplén megyében a kenderfeldolgozás rostelőkészítő munkafolyamatában. *HOMÉ*, XVI. (1977) 269–293.
21. Kiss Anikó: A gyulai várbirtok malmainak története. *A Békés megyei Múzeumok Közleményei (=BMMK)*, 5. (Békéscsaba, 1978) 269–291; Jakus Lajos: Váci hajómalmok és molnárok. *Studia Comitatusiensia*, 7. (Szentendre, 1979) 213–269; Szalay Gyula: A haldokló félegyházi szélmalom. *Cumania*, V. (1978) 385–394.
22. L. Imre Mária: Adatok a mecseknádasd-óbányai fazekassághoz I–III. *JPMÉ*, 21–22. (1975–1976) 183–196; 23. (1978) 24. (1979) 231–250.
23. Takács Béla: A népi kerámia emlékei tiszántúli református templomokban. *A debreceni Déri Múzeum Évkönyve (=DDMÉ)*, 1977. (Debrecen, 1978) 305–333.
24. Fügedi Márta: A miskolci fésűs mesterség. *HOMÉ*, XIX. (1980) 271–292; Gaál, Károly: Mode und Volkskunst. *Cumania*, V. (1978) 199–218; Hentz Lajos: A szücsmesterség Mezőberényben. *BMMK*, 5. (1978) 233–268.
25. Domonkos Ottó: Magyarországi kékfestő műhelyek vásári körzetei. *Arrabona*, 19–20. (1977–1978) 183–258.
26. Petánovics Katalin: „Mesterkedő” takácsok. *Közlemények Zala megye közgyűjteményeinek kutatásaiból (=KZMKK)*, Zalaegerszeg, 1979. 167–179; Szvircek Ferenc: A balassagyarmati „szűr posztó csinálás intézete”. *NMMÉ*, VI. (1980) 135–160.
27. V. Szathmári Ibolya: Mángorlók a Déri Múzeum néprajzi gyűjteményében. *DDMÉ*, 1977. 257–289; Uő: Ivócsanakok a Déri Múzeum néprajzi gyűjteményében. *DDMÉ*, 1979. 255–271; Cs. Tábori Hajnalka: A Déri-gyűjtemény két faragott, festett széke. *DDMÉ*, 1977. 291–303; Uő: A Déri Múzeum XVII–XVIII. századi festett asztalosbútorai. *DDMÉ*, 1979. 273–280.
28. Mándoki László: Bagol András faragványai Pécssett. *Somogyi Múzeumok Közleményei (=SMK)*, III. (1978) 265–270; Uő: Újonnan felfedezett festett református templomok Baranyában. *JPMÉ*, 21–22. (1975–1976) 155–168; Tarján Gábor: Baranyai ácsolt ládák a Janus Pannonius Múzeumban. *JPMÉ*, 24. (1979) 251–265; Sáfrány Zsuzsanna: Váraljai festett bútorok. *JPMÉ*, 21–22. (1975–1976) 169–182.
29. Szalay Emőke: Debreceni céhbehívótáblák. *DDMÉ*, 1977. 201–227; Uő: Debreceni céhládák. *DDMÉ*, 1979. 117–156; Lendvai Anna: A XVIII. századi zalai céhek. *KZMKK*, 1979. 103–115; Bartócz József: A céhek által egymásnak adományozott kiváltságlevelek Veszprém megyében. *VMMK*, 13. (1978) 257–261.
30. Pusztainé Madar Ilona: A nemesládonyi és tompaládonyi szekér. *Savaria*, 9–10. (1975–1976) 205–225; Dömtör Sándor: Kocsikenés hájazás Vas megyében. *Uo.* 227–230.
31. Ácsné Dankó Éva: Emberi erővel történő teherhordás az észak-bihari síkságon a századforduló idején. *A Bihari Múzeum Évkönyve (BiMÉ)* II. (1978) 197–218.
32. Bárh János: A dunai átkelés és a révjog bérbeadásának néhány kérdése. *Cumania*, V. (1978) 97–142.
33. Dankó Imre: Vásárlás és árucseré. (Vázlat és irodalmi tájékoztató a kárpátmedencei árucseré és migráció kapcsolatának kérdéséhez.) *DDMÉ*, 1978. 251–289.
34. Vajda Mária: A balmazújvárosi Németfalva táplálkozási szokásai. *DDMÉ*, 1979. 331–352.
35. Kerégyártó Adrien: Részletek egy Ipoly menti magyar falucsoport viselet-emlékeiből. *Studia Comitatusiensia*, 5. (1977) 399–442.
36. Zólyomi József: A Mailáth-uradalom cselédeinek viselete a két világháború között. *NMMÉ*, V. (1979) 199–226.
37. Andrásfalvy Bertalan: A Dél-Dunántúl népviseletének néhány kérdése. *BBAMÉ*, VIII–IX. (1977–1978) 211–218; Horváth Terézia: Népi ékszerek. *Uo.* 219–226; Knézy Judit: A somogyi női házivászon ruhadarabokra vonatkozó utalások a XVIII–XIX. században. *Uo.* 227–235; G. Vámos Mária: Szakály női viseletének alakulása az 1880-as évektől a II. világháborúig. *Uo.* 237–246; Lantosné Imre Mária: Adatok a mecseknádasdi női hajviselet és fejrevalók hasz-

- nálatához. Uo. 247–249; Matusek László: Népi hímzés az átai ingeken és szoknyákon. Uo. 250–253; Ódor János: Sióagárd női viseletének rövid története. Uo. 253–258; W. Sáfrány Zsuzsa: A gyermekhordó kendők Baranyában. Uo. 258–260.
38. Knézy Judit: XVIII–XIX. századi viseletdarabok Somogyból. (A női vászonöltözetet alkotó és kiegészítő darabokra vonatkozó feljegyzések és azok tárgyi megfelelői.) *SMK*, III. (1978) 243–263.
  39. Novák László: Nagykőrös mezővárosi fejlődése és településrendszere a XVIII–XIX. században. *Nagykőrösi Arany János Múzeum Közleményei (=NAJMK)*, I. (1978) 9–168; Szabó István–Szabó László: Nagykőrös mezőváros kapitalizmuskori paraszttársadalma. Uo. 359–432. – L. még: Novák László: Nagykőrös mezőváros önrendelkezése. (Az 1747. és az 1817. évi statútumok). *Studia Comitatus*, 7. (1979) 171–211.
  40. Sági Lajos: Utcakapitányok területi felosztása Debrecenben a XVI–XIX. században. *DDMÉ*, 1977. 229–240; Komoróczy György: Az állami ellenőrzés Debrecen önkormányzata felett 1779–1811 években. *DDMÉ*, 1978. 159–176; Ács Zoltán: Der eigenartige Weg der Stadt Debrecen bis zur königlichen Freistadt. *DDMÉ*, 1979. 103–116; Söptei István: Sárvár mezőváros tanácsának tevékenysége 1845–1846 évben. *Savaria*, 9–10. (1975–1976) 239–255; Balázs Péter: Győr város gazdálkodása a feudalizmus utolsó évtizedeiben. *Arrabona*, 19–20. (1977–1978) 411–425; Gecsényi Lajos: Győr megye gazdasági-társadalmi helyzetének néhány kérdése a XVII–XVIII. század fordulóján. Uo. 381–396; Dóka Klára: Szentendre társadalma az összeírások tükrében (1808–1848) *Studia Comitatus*, 8. (1979) 5–16.
  41. Szabó István–Szabó László: Az Ipoly-völgy népi társadalma. *Studia Comitatus*, 5. (1977) 443–486; Szabó László: A vérségi kapcsolatok megszűnésének folyamata a magyar faluközösségekben. *SZMMÉ*, 1979–1980. 173–183; Uő: A redempció hatása a Jászság kultúrájára. *SZMMÉ*, 1978. 147–166.
  42. Cseh István: Társadalomnéprajzi vizsgálatok a szlavóniai magyarok körében. *JPMÉ*, 23. (1978) 285–300; Örsi Julianna: Karcag házassági kapcsolatai a XVIII–XIX. században. *SZMMÉ*, 1978. 203–214; Fegyő János: A ráckevei „paraszt céh”. *Studia Comitatus*, 7. (Szentendre, 1979). 271–291; Janó Ákos: A fonó munkaszervezeti és társadalomösszejövetele formáinak történeti és recens vizsgálatához. *DDMÉ*, 1978. 291–318.
  43. Paládi-Kovács Attila: A palócföld kiterjedése. *NMMÉ*, III. (1977) 16–20; Belitzky János: Észrevételek és feltételezések a Palócföld koraközépkori településföldrajzához és történetéhez. *NMMÉ*, IV. (1978) 73–114; Fejős Zoltán: Kivándorlás Amerikába a Zemplén középső vidékéről. *HOMÉ*, XIX. (1980). 293–327; Timaffy László: Családi gazdálkodástól a szocialista közösségig III. (Paraszti átrétegződés a Kisalföldön) *Arrabona*, 19–20. (1977–1978) 297–311.
  44. Zólyomi József: Az emberi élet fordulóihoz és a naptári ünnepekhez fűződő szokások a Mailáth-uradalom cselédeinél a két világháború között. *NMMÉ*, VI. (1980) 251–296; Gelencsér József: Az emberi élet nagy fordulóihoz kapcsolódó szokások Sárkeresztesen. *Alba Regia*, XVIII. (Székesfehérvár, 1980) 133–155; V. Szathmári Ibolya: Szokások és hiedelmek a szerelmi élettől a keresztelőig a berettyóújfalui néphagyományban. *BiMÉ*, II. (1978) 219–242; Bakó Ferenc: Hagyomány és változás a palóc temetkezési szokásokban. *NMMÉ*, III. (1977) 95–146; Vajda Mária: Az ismerkedés és a párválasztás szokásai Balmazújvároson. *DDMÉ*, 1977. 347–365; Z. Szabó Ágnes: Karácsonyi szokások a Káli-medencében. *VMMK*, 14. (1979) 301–308; Gulyás Éva: Pünkösödölés a Jászságban. *SZMMÉ*, 1978. 233–244. – A társadalmi és kulturális érintkezés tényeinek hangsúlyozásával: Niedermüller Péter: Interetnikus kapcsolatok a Zempléni-hegység falvainak szokásrendszerében. *HOMÉ*, XVI. (1977) 227–237.
  45. Barna Gábor: Hiedelmek és szokások Nagykőrösön. *NAJMK*, I. (1978) 433–498.
  46. Gulyás Éva: A Vendel-kultusz emlékei a Jászságban. *SZMMÉ*, 1979–1980. 185–200.
  47. Kapros Márta: Hiedelmek és szokások a graviditás kezdetétől az anyag avatásának szertartásáig az Ipoly menti falvakban. *NMMÉ*, III. (1977) 147–181.
  48. Novák László: A Duna–Tisza köze temetőinek néprajza. *Cumania*, V. (1978) 219–305; Igaz Mária: Énekes játékok az Ipoly környékéről. *Studia Comitatus*, 5. (1977) 517–583.

49. Gulyás Éva: Néphitadatok az Ipoly mentéről. *Studia Comitatensia*, 5. (1977) 487–506; Bády László: Népi gyógyászati emlékek Ipolytólgyesen. Uo. 507–516.
50. Dobrossy István–Fügedi Márta: Ráolvasások egy 18. századi gyógyító-könyvből. *HOMÉ*, XVII–XVIII. (1979) 245–260; Gulyás Éva: Adatok a népi állatgyógyításhoz. *SZMMÉ*, 1978. 215–219.
51. Voigt Vilmos: A folklór és az irodalom kapcsolata a magyar állatmesékben. *DDMÉ*, 1979. 281–329.
52. Fehér Zoltán: Bányai népmesék. *Cumania*, V. (1978) 325–362; Bálint Sándor–Grynaeus Tamás: Egy sokác-magyar mesemondó. Uo. 363–369.
53. Zentai Tünde: A hiedelemmonda tartalmi és formai szerveződése. *JPMÉ*, 21–22. (1975–1976) 145–154; Bosnyák Sándor: Baranyai betyármondák. Uo. 197–201; Dömtör Sándor: Geszten Józsi Borsodban (II. közlemény) *HOMÉ*, XVI. (1977) 239–267; Dömötör Ákos: Máté Ferenc mondakincséből. *Savaria*, 9–10. (1975–1976) 231–236; Szentmihályi Imre: Népköltészetünk gyűjtője vagy hamisítója volt-e Kóváry Béla? (A zalai Attila-monda hitelességéről) *KZMKK*, 1979. 131–145.
54. Szabó László: A kiskunsági puszták emléke a mai Jászságban. *Cumania*, V. (1978) 307–324; Györfly Lajos: A „rettenetes esztendő”, az 1863-as „nagy inség” emlékezete. *SZMMÉ*, 1978. 91–103; Sz. Bányai Irén: Az I. világháború szóbeli emlékanyagának értékelési lehetőségei. *BBAMÉ*, VIII–IX. (1977–1978) 179–192.
55. Fűvessy Anikó: Józsa Gyuri alakja a néphagyományban. *SZMMÉ*, 1978. 221–232.
56. Gunda Béla: Egy magyar vadászadoma. *HOMÉ*, XVI. (1977) 219–224; Banó István: Verses imádságok Dr. Berze Nagy János hagyatékából. *JPMÉ*, 20–21. (1975–1976) 141–144; Mándoki László: Szóbeli rejtvényeink gyűjtés- és kutatástörténete. *JPMÉ*, XXIV. (1979) 301–326; Uő: Találós kérdések Baranyából. *JPMÉ*, 23. (1978) 319–354.
57. Sarosác György: Két horvát ballada. *JPMÉ*, XXIV. (1979) 267–272; Begovác Rózsa: Dráva menti horvát hűsvéti dalok. *JPMÉ*, XXIV. (1979) 273–300; Grin Igor: Délkelet-magyarországi szerb népdalok. *BMMK*, 5. (Békéscsaba, 1978) 181–231.
58. Együd Árpád: Adatok a láncversek számszimbolikájához. (A katekizmusi ének, kánai megnyegző, órahirdetés stb.) *SMK*, III. (Kaposvár, 1978) 271–310; Katona Imre: Felgyő kertész-község elpusztításának korabeli verses krónikája. *MFME*, 1976/77–1. (Szeged, 1978). 163–170; Beck Zoltán: Zsilinszky János kézírásos verses-dalos füzete katonakorából, 1878-ból. *BMMK*, 5. (Békéscsaba, 1978) 115–180.

Szilágyi Miklós

Két kiadvány a kanadai magyarság történetéről

Hungarians in Ontario. Polyphony (The Bulletin of the Multicultural History Society of Ontario). Double Issue. 1979–80. Vol. 2. No. 2–3., 114 l.

Az olyan újabb keletű államalakulatokban, ahol az ország területi és szervezeti el-sajátítása és kiépítése nem az „öslakos” vagy az alapításban magát kizárólagosnak tudó etnikum által megy végbe, a nemzeti-etnikai türelem többé-kevésbé természetes velejárója a társadalmi életnek. Kétségtelen, ennek az előnynek egyik legfontosabb konkrét feltétele a területi korlátozatlan-ság, vagyis hogy az egyes etnikai alakulatok nem kerüljenek megoldhatatlan területi konfliktusba egymással. A másik pedig az, hogy – Kanada és az Egyesült Államok esetében – az országalapítók maguk is telepések, és éppen a kor legfejlettebb, leginkább demokratikus társadalmi berendezkedéseinek eszményeit és megvalósult intézményi formáit viszik magukkal.

Nem véletlen hát, hogy a legfejlettebb etnikai demokrácia éppen Kanadában jöhetett létre, s hogy – nagyszabású multikulturális programjának keretében – az állami politika is elsődleges céljai között tartja azt számon. A multikulturális politika nemcsak a jogok megadására és a nyelvvédelemre terjed ki, hanem a konkrét anyagi támogatását is magában foglalja mindazoknak a törekvéseknek, társasági és intézményi alakulatoknak, amelyek az egyes etnikumok kulturális öntudatának fenntartására, történetük feldolgozására stb. irányulnak.

Az *Ontariói Multikulturális Történeti Társaság* természetesen nem állami cég, hanem tudós intézmény, amely az etnikai kisebbségek kanadai múltjának feltérképezését, kultúrájának ápolását, ezek dokumentálását, archiválását, továbbá a kutatási eredmények publikálását tekinti céljának. Mint azt a Társaság elnökének, *Robert F. Harney*-nak előszavából megtudjuk, a fenti címen megjelölt periodika-kiadvány az első darabja annak a sorozatnak, amely az egyes etnikai csoportok történetét tárgyalja. (A magyar kötet megjelenésének idején már készült a finn, az örmény, az ukrán.) A magyar diaszpóra kutatása eszményi indításnak számít a bevándorlás erősen különböző módzatai és ugyanakkor a magyarok kivételes közösségérzése miatt. A bevándorlók erősen különböző kulturális, társadalmi, gazdasági és politikai adottságai, másrészt szoros kötődésük a magyar kultúrához – Harney professzor szerint – „egészséges és komplex etnokultúrát hoztak létre”. Örvendetes, hogy a kutatás, illetve a kiadvány lehetőséget adott a kanadai magyar társadalomtudósok együttműködésére is.

A kötet szerkesztője, *Susan M. Papp (Papp Zsuzsanna)*, aki már korábban közzétett hasonló tárgyban egy tanulmányt a Cleveland State University gondozásában (*Hungarian Americans and Their Communities of Cleveland* címmel), s aki évek óta kutatja a háború utáni magyar bevándorlás történetét, bevezető tanulmányában (*Hungarians in Ontario*) a magyar betelepülés fázisait ismerteti és elemzi. A magyar bevándorlás első szakaszát – az első világháború előttit – az Egyesült Államokból való átszivárgás jellemzi. Kevésbé köztudott ugyanis, hogy bár 1880 és 1910 között – a szerző szerint – 1 millió magyar emigrált Amerikába, közülük mintegy félmillió (kisebb-nagyobb anyagi siker birtokában vagy éppen hiányában) *hazatért*. A pennsylvaniai bányavidékről azonban egyre több magyar ment át Kanadába. 1901-ben kb. 1500 magyar élt Kanadában, számuk 1914-re *megtízszereződött*. (Főként Saskatchewan és

Manitoba államokban telepedtek le, részt vettek a préri termőre fogásában, és mezőgazdasági munkából éltek.

Az első világháború alatt a migráció szünetelt, ám a két világháború között – ez a második szakasz – az amerikai bevándorlási korlátozások miatt nőtt a kanadai letelepedések száma: 1924 és 30 között mintegy 30 ezer magyar került be az országba. Változott az összetételük is: megnőtt a férfiak aránya; 1931-re pedig a többség már Kanada más területein – főleg Ontarióban – telepedett le, s itt is a magyar lakosság háromnegyede már városlakó volt.

A bevándorlás harmadik szakasza 1948 és 52 közé esik, ekkor több mint 10 ezer magyar érkezett az országba, s a most letelepedők már sokban különböztek a korábbi bevándorlóktól. Sokan jöttek városokból, s általában a közép- és felső-középosztályból származtak el. Többnyire családotól érkeztek, s már kialakult életpályát hagytak maguk mögött. Legtöbbjük műveltségi szintje is magasabb volt a korábbi kivándorlókénál, s – a szerző szerint – politikailag is ez a csoport volt a legtudatosabb. Általában ők adtak új lendületet a hazai hagyományok, a kultúra ápolásának.

A negyedik betelepedési szakaszt 1956 vége, 1957 eleje jelezte, amikor is megközelítőleg 37 ezer magyart fogadott be Kanada. Így 1951 és 61 között az ontariói magyarok száma közel 20 ezerrel nőtt, és 1961-re csak Torontóban és Montrealban már 7 ezer magyar élt.

Érdekességként megemlíthető, hogy az első magyar betegsegélyező egyesület már 1901-ben megalakult Lethbridge-ben. Az első magyar újság, a *Kanadai Magyarság*, 1905-ben látott napvilágot.

A későbbiekben Papp Zsuzsanna két külön fejezetet szentel az 1945 utáni bevándorlásnak (*Hungarian Immigration After 1945, Flight and Settlement: the '56ers*).

Az immigráció első két szakaszát veszi tüzetes vizsgálat alá *Carmela Patrias* (*Hungarian Immigration To Canada Before The Second World War*). Részletesen elemzi az emigráció és az óhaza kapcsolatát, a migráció folyamatát, a letelepedést, a közösségek (templomok, világi szervezetek) kiépítését, s minden ilyen fejezethez interjút mellékel egy-egy – tevékenységében vagy sorsában – jellegzetes személlyel.

Az országos kanadai magyar szervezetek kialakulását és jelenét ismerteti *Dreiszigler Nándor*, az egyetlen külföldi angol nyelvű magyarságtudományi folyóirat, a *Canadian-American Review of Hungarian Studies* szerkesztője. (Dreiszigler professzor a társszerzője egy hamarosan – a McClelland and Stewart kiadónál – megjelenő, magyar tárgyú könyvnek is (*Struggle and Hope: The Hungarian-Canadian Experience*). Egy országos kanadai magyar szervezet kiépítése a bevándorlók rég felismert szüksége volt, ám többszöri ígéretes próbálkozás és komoly nehézségek után végül is 1951-ben alakult meg a *Hungarian Canadian Federation*, amely maig mintegy 75 helyi társaságot, klubot és egyházi szervezetet egyesít.

A kanadai magyar sajtó régre visszanyúló történetét és heterogén képét ismerteti *Bisztray György*, a Torontói Egyetem magyar tanszékének vezetője. Számos lapkísérlet bizonyult rövidéletűnek, a kanadai magyar sajtó azonban még így is viszonylag bőséges. A hetilapok közül a legismertebbek a *Kanadai Magyarság*, a *Magyar Élet*, a *Menorah Egyenlőség* (a kanadai magyar zsidóság lapja) és a *Kanadai Magyar Munkás*. A folyóiratok közül a *Magyar Kultúra*, a *Krónika* (a Torontói Kanadai Magyar Kulturális Központ orgánuma) a legolvasottabb. Kiemelkedő szerepet – a magyarságtudomány

közvetítését – tölt be a már említett tudományos periodika, a *Canadian-American Review of Hungarian Studies*. Több elhalt konkurrens után is létezik sportlapja a kanadai magyarságnak, a *Sport és Társadalmi Híradó*.

Ugyancsak Bisztray György ismerteti a kulturális intézményeket. Így a *Torontói Helikon Társaság*, az *Ottawai Bartók Egyesület* és (szintén) *Helikon Társaság*, a *Hamiltoni* és a *St. Catharines-i Magyar Kulturális Társaság*, a torontói *Kőrösi Csoma Sándor Kör* és a *Kanadai Magyar Írók Szövetsége* működését, a *Kertész Sándor* által 1957-ben megalapított *Torontói Művész Színház*, a *Zalán Magda* által 1977-ben (!) kialakított *Pódium* tevékenységét. 1960-ban alakult meg a Kodály Zoltán férfikórus, majd *Kodály Ensemble* néven zenekarral, gyermekkarral, végül női kórossal és néptáncsoporttal bővült; 1972-re már 130 tagja van. Külön említi a szerző a *Black Earth Ensemble*-t, amely a magyarországi népzenei együttesek purista stílusát követi. Jelentős figyelmet érdemel a *Kanadai Magyar Kulturális Központ* keretén belül működő, mintegy 24 ezer kötettel rendelkező *Dr. Halász János könyvtár*, s az informális filmklub, heti egy-két vetítéssel.

Girhiny János az ontariói görögkatolikus egyház történetéről, *Hegedüs István* tanár pedig a magyar nyelv fenntartásának körülményeiről, az általános, közép- és hétvégi iskolák szervezéséről számol be. Utóbbtól azonban sajnos az is megtudható, hogy a magyarság nyelvi eróziója Ontarióban is kezdetét vette. 1971-es statisztikák szerint Ontario államban 46 370 személy jelölte meg a magyart anyanyelveként, közülük 28 890 beszél otthon magyarul. 37,5% tehát már ekkor nem használja az anyanyelvét.

Az Ontariói Multikulturális Történeti Társaság egyik sajátos archiválási tevékenysége – a dokumentumok és fotók gyűjtése mellett – a szóhasználat hangtári rögzítése. Anyaga alapján a kiadvány (*Oral History Sources' Collection* címen) néhány fontos intézmény létrejöttét az alapító tagok emlékezete révén rekonstruálja. Ezeket az interjúkat *Papp Zsuzsanna* készítette és kommentálja.

A *Hungarians in Ontario* kiemelkedő részpublikációja az egyik legpatinásabb magyar intézmény, a Delhi és Dohányvidéki Magyar Ház (Delhi & Tobacco District Hungarian House) alapítójával, *Rapai Pállal* készült beszélgetés. A már visszavonult Rapai ez irányú erőfeszítései igen szerény előadásban elevenednek meg, miáltal a hiteles beszámoló sikeresen sűríti magába mindazt, ami a kanadai magyarság sorát, sokszor hősi küzdelmét alapján jellemezte és jellemzi, s amiről a kiadvány egésze is – más szinten – szól.

Szintén interjú-beszámoló készült a Kanadai Magyar Kulturális Központ – Magyar Ház (Hungarian–Canadian Cultural Centre – Hungarian House) és a Kanadai Székely–Magyar Szövetség (Canadian Székely–Magyar Association) alapításáról és tevékenységéről. Az interjúalanyok *Endes László*, a Magyar Ház elnöke, illetve *Drótos János*, *Balázs András* és *Szkiba Bálint*, a Székely–Magyar Szövetség vezetői.

Terjedelmi és technikai okok folytán sajnos lehetetlen érdméhez méltón ismertetni azt a lenyűgözően gazdag (fotó) dokumentum- és fényképanyagot, amely bőven illusztrálja és hitelesen jeleníti meg az új sorsépítés és közös otthon alapítás hosszú folyamatának lényeges és „lényegtelen” mozzanatait, pillanatait. Kérvények, űrlapok, kézírásos feljegyzések, nyomtatványok, újság- és emlékkönyv-címlapok, igazolványlapok, fényképfelvételek, nyilatkozatok, bizonyítványok, útinaplórészletek, útlevelelapok, házassági anyakönyvek lapjai, egyházi és szervezeti taglisták, gyűjtőívek, könyvfe-

delek, könyvjegyzékek, könyvkölcsönző-listák, jegyzőkönyvrészletek, meghívók, választási jegyzékek, működési szabályok, levelek, rajzolt térképek, röplapok, műsorlapok, plakátok, adományi elismervények, különböző igazolások jelzik lapról lapra a *konkrét küzdelmet*, amelyről ma már elvi síkon folyhat a szó.

Komoly fegyvertény ez a kiadvány a magyar érdekű diaszpórákutatóban, s megdöbbentő, hogy az etnikai reneszánsz pillanatnyilag a nyugati szórványmagyságot jellemzi inkább. S aligha kérdéses, nem volna-e a magyarországi tudományos életnek is feladata a diaszpórákutató fellendítése.

Szkárosi Endre

Hungarian—Canadian Perspectives: Selected Papers.

Canadian—American Review of Hungarian Studies, Spring 1980, Vol. VII. No. 1. 88 l.

A kanadai magyar diaszpóra történetének kutatása — néhány áldozatkész tudós és szakember munkájának köszönhetően — már hosszabb idő óta folyik. A téma első feldolgozása — ha eltekintünk Paizs Ödön Budapesten, 1928-ban kiadott *Magyarok Kanadában* című könyvétől — Ruzsa Jenő nevéhez fűződik: 1940-ben, Torontóban jelent meg műve, *A kanadai magyarság története*. Egy kiemelkedő kutatómunka állomásait jelzik a Reginai Egyetem történész professzorának, Kovács Mártonnak a kötetei: *Esterházy and Early Hungarian Immigration to Canada* — Esterházy és a korai magyar bevándorlás Kanadába (Regina, 1974); *Immigrants and Society: Alienation and Assimilation* — A bevándorlók és a társadalom: elidegenedés és beolvadás (Sydney, 1975, A. J. Cropley-val közösen); *Ethnic Canadians: Culture and Education* — A kanadai etnikumok: műveltség és iskoláztatás (Regina, 1978); *Peace and Strife: Some Facets of the History of an Early Prairie Community* — Béke és küzdelem: egy korai préri-közösség történetének néhány vetülete (Kipling, 1980); *Aspects of Hungarian Peasant Emigration from Pre-1914 Hungary* — Az 1914 előtti Magyarországról történő paraszti kivándorlás néhány aspektusa. (Ez utóbbi a Völgyes-kiadású, *The Peasantry of Eastern Europe* — Kelet-Európa parasztsága — című kötetben jelent meg New York-ban, 1979-ben.) Itt kell megemlíteni Kósa János két tanulmányát is: *Land of Choice: The Hungarians in Canada* — Választott föld: a magyarok Kanadában (Toronto, 1957); *Hungarian Immigrants in North-America: Their Residential Mobility and Ecology* — Magyar bevándorlók Észak-Amerikában: lakóhelyi mobilitásuk és környezettanuk. (A Canadian Journal of Economics and Political Science 1956. augusztusi számában.)

Nemrég — a Polyphony *Hungarians in Ontario* című számában lehetőségessé vált együttműködés mellett — a tengerentúli magyarságtudomány figyelemreméltó műhelye, a Canadian-American Review of Hungarian Studies is teret adott a magyar kutatóknak, hogy a témával kapcsolatos kutatásaik eredményeit angol nyelven is közzétegyék. A *Hungarian—Canadian Perspectives: Selected Papers* (A kanadai magyarság távlatai — válogatott tanulmányok) című, profilosított számban Dreisziger Nándor és Robert Blumstock — Magyarország történetének egy-egy szakaszára vonatkozó — értekezése mellett a kanadai magyarság múltját, illetve részben jelenét elemzi négy tanulmányban.

Kovács Márton a bevándorlás első szakaszában közrejátszó okokat, illetve a megte-

lepedés után alakuló autonóm kultúra jelenségeit világítja meg, természetesen két külön írásban. Az első – *Searching for Land: The First Hungarian Influx into Canada* (Földet keresve – az első magyar beáramlás Kanadába) – az eredetileg az Egyesült Államokba bevándorolt magyarok Kanadába való folyamatos átszivárgásának okait elemzi részletesen.

Az átszivárgás legfőbb oka a magyar munkavállalók nyomorúságos sorsa volt a pennsylvaniai bányákban és nagyüzemekben. A monstre amerikai nagyipar ekkoriban még extenzív szakaszát élte, a gyártulajdonost a minél nagyobb profit elérése érdekelt, s a betegesélyezés, a szociális szféra a munkás egyéni gondjának számított. Ennélfogva a hosszabb betegség, a tartós munkakiesés a bevándorolt munkás számára valószínű sorscsapás volt, nem beszélve a megrokkánásról, ami – tekintve, hogy a munkavédelem is az elhanyagolt szociális szférához tartozott – egyáltalán nem számított ritkaságnak. Az egzisztenciális gondokon túl a bevándorolt *Hunkyt* lelkileg is nyomasztotta a lenézés, ami elsősorban abból táplálkozott, hogy nem ismerte a nyelvet, s hogy a megélhetés érdekében minden megvetett, nehéz munkát elvállalt, gyakran alacsonyabb bérért. (A nyelvismeret hiánya önmagában is közrejátszott a balesetek magas számának alakulásában is.) A legszomorúbb talán mégis az a kényszerű és tragikus szerep, amelyet a két malomkő között őrlődő magyar bevándoroltnak nemegyszer el kellett játszania. A tulajdonosok ugyanis sokszor őt használták fel az emberibb munkakörülmények vagy a magasabb bérek elérése végett meghirdetett sztrájkok letörésére (és nagyobb egzisztenciális kiszolgáltatottsága miatt erre olykor rá is kényszerült), illetve a másik oldalon belőlük szervezték a sztrájkolók „rohamosztagait” is. Ebből következett, hogy vagy a törvénnyel, vagy az erkölcsi követelményekkel került összeütközésbe, s ez tovább fokozta egzisztenciális és lelki elszigeteltségét. Nem véletlenül történtek azok az öngyilkosságok, amelyekről – a társadalmi gyakorlat iróniájaként – saját lapjukban, a *Szabadságban* számolhattak be az erkölcsi felrázásnak és a közfigyelem felkeltésének szándékával az amerikai magyarok.

Érthető hát, ha az amúgy is paraszti származású és földmunkához szokott magyarok egyre nagyobb számban lépték át a kanadai határt, mert az ottani letelepedés mezőgazdasági munkát és emberibb körülményeket ígért számukra.

Kovács Márton másik írása, az *Early Hungarian-Canadian Culture* (Korai kanadai magyar kultúra) kapcsolódik a szerző e tárgyban közzétett monográfiájához, a már említett *Peace and Strife...* (Béke és küzdelem: egy korai préri-közösség történetének néhány vetülete) című könyvhöz. A korai bevándorlók között ugyanis a mezőgazdasági munka és a kezdeti nyelvi elszigeteltség adta elzártság közegében „préri-közösségek” alakultak ki, amelyek az eredeti népi kultúra hagyományait is intenzíven – és önérdéken, tehát nem muzeális céllal – ápolták.

Dreisziger Nándor témánkba vágó tanulmánya a magyar diaszpóra területi és mi-nőségi aránymódosulásait vizsgálja adatgazdagon, a bevándorlás 1921-től 1931-ig tartó szakaszát tartva szem előtt. (*Aspects of Hungarian Settlement in Central Canada, 1921–1931* – A magyarok közép-kanadai letelepedésének aspektusai, 1921–1931.) 1921-ben a Kanadában élő 13 181 magyarnak csak egykilencede lakott 30 ezer léleknél többet számláló városokban, és csak 14%-uk Közép-Kanadában. A többi főleg Saskatchewanban élt. 1921 és 31 között – az ütemes bevándorlás ellenére – Saskatchewan magyar lakossága alig a felével szaporodott, míg Manitobáé megkétszereződött,

Albertaé pedig ötszörösére nőtt. Az Ontarióban élő magyarok száma megnyolcszorozódott, Quebec magyar lakossága pedig alig százról négyezerre emelkedett. 1921-ben a magyar lakosság 11%-a, 1931-ben már 30%-a élt nagyvárosokban. Az előbbi időpontban a magyar etnikai csoport a 25. helyet foglalta el urbanizáltság szempontjából; 1931-re a 12. lett. Ekkoriban emelkedett meg jelentősen Montreal és Toronto magyar származású lakosságának a száma is.

A változások tehát kettős irányt mutatnak. Egyrészt Nyugat-Kanada (Saskatchewan, Manitoba) felől egyre inkább Közép-Kanada és főleg Ontario felé, másrészt pedig a rurális jellegű települések felől a kisebb-nagyobb városok felé tolódik el a magyar telepeség centruma. Ennek több oka van. Így például az, hogy az újonnan betelepülők már eleve az urbanizáltság magasabb fokán álltak, és ez igényeikben is megmutatkozott. A saskatchewan-i östelepesek ugyanakkor megszokásból és nyelvi nehézségeik miatt ritkábban váltottak életformát, utódaik viszont már kötetlenebbül mozoghattak. A harmadik ok volt, hogy a 20-as évek második felének gazdasági fellendülése következtében a gazdag farmerek gyorsabb ütemben gépesítettek, aki nem bírta a versenyt, lemorzsolódott; a konjunktúrát a gabonatermesztés jövedelmezőségének visszaesése követte (1929–30), míg a városi ipar egyre több munkalehetőséget kínált. Negyedik okként említhető, hogy a magyar etnikum alakuló intézményei (elsősorban a hitközösségek és az egyházak) is a városi vonzást erősítették.

A *kanadai magyarság távlatai* című kiadvány negyedik ilyen vonatkozású írása *Miska János* nevéhez fűződik, aki – lévén a kanadai magyar irodalom aktív és jó ismerője, kiváló bibliográfus és irodalomszervező – a modern kanadai magyar költészet négy markáns képviselőjének, az azóta elhunyt *Fáy Ferencnek*, illetve *Tüz Tamásnak*, *Vitéz Györgynek* és *Kemenes Géfin Lászlónak* portréját vázolja fel, inkább az ismeretadás és a benyomáskeltés, mintsem a mélyreható elemzés szándékával. Hasznos tanulmányának címe: *Modern Hungarian Poetry in Canada* – Modern magyar költészet Kanadában.

A fentiekben ismertetett két figyelemreméltó vállalkozás reményt ad arra is, hogy a magyar vonatkozású diaszpóra-kutatás folytatódni és fejlődni fog, mind külföldön, mind az ország határain belül.

Szkárosi Endre